

• PERSONÁLIE •

DOI: <https://doi.org/10.31577/SPS.2019-2.5>

DOMINIKA DINUŠOVÁ

Akadémia policajného zboru, Bratislava

RÓZA LUXEMBURGOVÁ – KRITIKA REVIZIONIZMU, IMPERIALIZMU, MILITARIZMU ROSA LUXEMBURG – A CRITIQUE OF REVISIONISM, IMPERIALISM AND MILITARISM

The paper focuses on the historical-philosophical reflection on the work of Rosa Luxemburg, one of the most prominent figures in the history of social and political thought in the early 20th century. It highlights Luxemburg's theoretical and practical contribution to shaping history and outlines the specific context of political events that Rosa Luxemburg explained in her work and that inspired her to act. In terms of theoretical analysis, the paper deals with Luxemburg's perspective on the critique of revisionism, imperialism and militarism, which form the basic aspects of her theoretical work.

Key words: Rosa Luxemburg; revisionism; imperialism; militarism; socialism; revolution

Úvod

V roku 2014 sa pri príležitosti stého výročia vydania Luxemburgovej diela *Akumulácia kapitálu* konal v Berlíne na pôde Nadácie Rózy Luxemburgovej medzinárodný workshop.¹ Úvodné slová prvého prednášajúceho, prof. Michaela Krätkeho, mali ostatných prítomných ubezpečiť, že Róza Luxemburgová nebola ani tak političkou, filozofkou, ani publicistkou či čokoľvek iným, ale bola najmä ekonómkou, a preto by sa ďalšia reflexia jej diela mala venovať v prvom rade ekonómii. Po prednáške sa v diskusii prihlásil neznámy starší muž, ktorý svoj diskusný príspevok začal slovami: „*Róza Luxemburgová možno nebola filozofka, politička, a možno ani ekonómka, ale bola komunistka. A to je ten dôležitý styčný bod, ktorý spája všetky aspekty jej diela*

¹ Konal sa v dňoch 7. 3. 2014 – 9. 3. 2014 v sídle Rosa Luxemburg Stiftung v Berlíne s názvom *100th Anniversary of The Accumulation of Capital: A Contribution to an Economic Explanation of Imperialism : A Century-Old Work Remains Current, Provocative and Seminal.*

a ktorý nás dnes núti k jeho reflexii.“ Tento „styčný bod“ sa však v nasledujúcich prednáškach a referátoch objavil len fragmentárne. Luxemburgovej dielo bolo aplikované na rodové aspekty, analyzovalo sa v súvislosti s ekosocialistickými prúdmi, v súvislosti s rôznymi druhmi „nereformných“ reforiem kapitalizmu, v súvislosti s pohnutými dejinnými udalosťami 20. storočia a ďalšími čiastkovými filozofickými problémami. Po víkendovom workshope už nemohlo byť pochýb, že Róza Luxemburgová bola všetkým možným, len nie komunistkou. Podobné skúsenosti v nás môžu vyvolávať množstvo otázok. Nútia nás prehodnocovať, skúmať a pýtať sa na základnú otázku, ktorú si položíme, keď máme zohľadňovať odkaz niektorej z osobností dejín: Kým bola a kým je dnes Róza Luxemburgová? Čím prispela do dejín filozofie? Prečo sa z nej stala akási ikona sociálnych bojov v 20. storočí? V neposlednom rade sa treba pýtať, ako a prečo sa z obzorov súčasnej generácie vytráca? Príležitosť položiť si podobné otázky nebola len v roku 2014, v roku pripomínania si storočnice od vydania jej najvýznamnejšieho teoretického diela,² ale aj v roku 2019, v roku storočnice od jej tragickej, násilnej smrti.

V našom jazykovom³ prostredí nachádzame štyri práce, ktoré sa dotýkajú diela a činnosti Rózy Luxemburgovej. V roku 1979 bolo Hertou Tkadlečkovou preložené jej najvýznamnejšie teoretické dielo *Akumulácia kapitálu*, ktoré vyšlo vo vydavateľstve Pravda v Bratislave. Z jej autentickej spisby sa v slovenčine môžeme tiež oboznámiť s listami z väzenia, ktoré adresovala Žofii Liebknechtovej a ktoré vyšli pod názvom *Listy z väzenia* v Slovenskom vydavateľstve politickej literatúry v roku 1956. Teoretické spracovanie jej diela nachádzame v samostatnej publikácii Annelies Laschitzovej a Guntera Radczuna *Róza Luxemburgová. Jej činnosť v nemeckom robotníckom hnutí*. Táto práca bola pôvodne vydaná v nemeckom jazyku v Berlíne v roku 1971. Do slovenčiny ju preložila Viera Juríčková a vyšla v roku 1977 vo vydavateľstve Pravda. Stať venovaná životu a dielu Rózy Luxemburgovej je integrálnou súčasťou vedeckej monografie *Dejiny marxistickej filozofie na prelome 19. a 20. storočia*, ktorú zostavil autorský kolektív pre vydavateľstvo Nauka v Moskve v roku 1984 a ktorú do slovenčiny preložila Daniela Geisbacherová a Ondrej Filo v roku 1986. Po roku 1989 sa postava Rózy Luxemburgovej z čitateľských obzorov v slovenskom prostredí vytratila. Napriek tomu v Nemecku vyvíja svoju medzinárodnú činnosť Nadácia Rózy Luxemburgovej,⁴ ktorá má svoje kancelárie zriadené v niekoľkých svetových metropolách. Jej cieľom je aktualizovať myšlienky Rózy Luxemburgovej, teoreticky rozpracúvať jej dielo prostredníctvom publikačnej činnosti, realizáciou workshopov a konferencií s neomarxistickým a postmarxistickým zameraním. Z početných publikácií, ktoré táto inštitúcia

² Bolo vydané už v roku 1913, avšak viaceré teoretické podujatia súvisiace s výročím jeho vydania sa konali v roku 2014.

³ V českom jazyku vyšla v roku 1953 tiež životopisná štúdia F. Oelssnera s názvom *Kritická životopisná studie* (Praha 1953), v roku 1955 vyšiel preklad dvojzväzkového výberu z diela Rózy Luxemburgovej obsahujúci niektoré jej práce (napr. Masový štrajk, strana a odbory, Kríza sociálnej demokracie – tzv. Juniusova brožúra, Úvod do politickej ekonomie a i.), drobnejšie state, články, vystúpenia a prejavy s názvom *Róza Luxemburgová: Dílo*, zv.I, II (Praha; 1955). Takisto v českej spisbe nachádzame zborník venovaný ekonomickej teórii Rózy Luxemburgovej s názvom *Eseje o teoriích ekonomického růstu*, ktorý vyšiel v Prahe v roku 1967.

⁴ Rosa Luxemburg Stiftung s ústredným sídlom na Franz Mehring Platz 1 v Berlíne.

zastrešuje, sa však črtá nový, iný obraz Rózy Luxemburgovej, než aký nám ponúkalo vedecské spracovanie jej diela v minulosti. Interpretácia diela Rózy Luxemburgovej preto vyvoláva otázky vzťahujúce sa nielen ku konkrétnym filozofickým spracovaniam problémov, ktorým sa venovala. Pýtanie sa smeruje i k otázke samotných tendencií interpretácie teoretickej a politickej činnosti Rózy Luxemburgovej. Nejednoznačnosť a interpretačné diferencie nás nútia pýtať sa po hlbších príčinách jednotlivých výkladov, pobádajú k hľadaniu širších teoretických dejinných súvislostí a umožňujú dialektickomaterialistické východiská vlastné samotnej Luxemburgovej aplikovať na percepciu jej diela v súčasnosti.

Za posledných desať rokov badáme na poli filozofického diskurzu zvýšený záujem o osobnosť Rózy Luxemburgovej. Zo súdobých prác venujúcich pozornosť jej teoretickému odkazu možno spomenúť prácu Normana Gerasa *The Legacy of Rosa Luxemburg* (2013), edíciu vybraných spisov v anglickom jazyku pod editorským vedením Petera Hudisa a Johna Nixona (2014), prácu Rosemary H. T. O'Kane *Rosa Luxemburg in Action: For Revolution and Democracy* (2014) alebo prácu Tadeusza Kowalika, venujúcu sa kritike Luxemburgovej Akumulácie kapitálu, s názvom *Rosa Luxemburg: Theory of Accumulation of Capital and Imperialism* (2014), a ďalšie. Cieľom nasledujúceho textu je priblížiť osobnosť Rózy Luxemburgovej súčasnému slovenskému čitateľovi, zasadiť jednotlivé etapy jej tvorby a života do konkrétnych historických reálií a zhodnotiť prínos jej diela vzhľadom na aktuálne filozofické problémy.

Pohľad do biografie

Sledovať dielo a odkaz Rózy Luxemburgovej je takmer nemožné bez zohľadnenia okolností jej života. Reálie života Rózy Luxemburgovej, jej praktická politická činnosť a angažovanosť, ako aj búrlivý dejinný vývoj udalostí na počiatku 20. storočia si vyžadujú obsiahlejšie štúdium jej biografie. Luxemburgovej teoretická práca smerovala k praktickej činnosti a naopak, prax života ju nútila k reflexii a reakciám na pohnuté udalosti a smerovanie doby. V jej diele a živote sa tak spája to, čo obhajovala a sledovala po celý život, dialektický princíp uchopenia teórie a praxe.

Narodila sa 5. marca 1871 v malom vidieckom mestečku Zamość.⁵ Túto časť Poľska po Viedenskom kongrese roku 1815 trvale okupovalo cárske Rusko. Róza Luxemburgová sa narodila ako najmladšie z piatich detí manželom Line Inée Lowensteinovej a Eduardovi (Eliaschovi) Luxemburgovi. Jej rodičia boli stúpenkami židovského osvietenstva (tzv. haskaly). Otec bol

⁵ Dátum jej narodenia je neistý, keďže často používala falošné doklady. V početných biografiách nachádzame dva dátumy jej možného narodenia: 25. december 1870 alebo 5. marec 1871. Na základe listu, ktorým odpovedala na narodeninové blahoželanie Henriette Roland-Holstovej 30. januára 1907, keď ju s humorom upozorňuje, že nie je až taká stará, ako sa uvádza v jej oficiálnych dokumentoch, možno usudzovať, že Róza Luxemburgová sa narodila 5. marca 1871. Tento dátum je uvedený tiež v životopise, ktorý zaslala na univerzitu v Zürichu, kde neskôr študovala.

obchodník s drevom, no spolu s manželkou sa zaoberal aj nemeckou a poľskou literatúrou. Obchodne tiež často navštevoval Nemecko. Luxemburgovci vlastnili dom na námestí v Zamości, no z neskoršej korešpondencie Rózy Luxemburgovej je zrejmé, že otcov obchod sa netešil neustálej prosperite. V roku 1873 sa rodina presťahovala do Varšavy, kde si prenajala byt na Zlotej ulici 16, vtedy v jednej z najlukratívnejších mestských štvrtí. Keď mala Róza päť rokov, náhle ochorela. Pre ťažkosti s bedrovým kĺbom strávila vyše roka v posteli. Vyliečila sa, no následkom ochorenia po zvyšok života krívala.

Róza Luxemburgová bola živým, zvedavým dieťaťom. S matkinou pomocou sa už v piatich rokoch naučila čítať a písať. Do svojich deviatich sa vzdelávala výlučne v domácom prostredí. V roku 1880 bola prijatá do prvého ročníka dievčenského gymnázia, ktoré bolo primárne určené dcéram ruských vojakov zotrúvajúcich v poľskej časti cárskeho Ruska, ako i dcéram zámožných občanov. Ako dcéra rodičov židovského vierovyznania sa v nepísanej školskej hierarchii zaradila na posledné priečky, no napriek tomu mala počas celého štúdia vynikajúci prospech. Už v študentských časoch sa zapojila do aktívneho boja proti vládnucej triede, ktorý sa vinul jej celoživotnou činnosťou. Toto zapálenie a iniciatívu môžu azda vysvetľovať dve skúsenosti z jej mladosti. V roku 1881 ako desaťročná sa stala svedkom židovského pogromu vo varšavskom gete, ktorý zasiahol i ulicu, na ktorej žila s rodinou. Oveľa intenzívnejším životným zážitkom bolo zatknutie a poprava revolučných socialistov ukrývajúcich sa vo varšavskej citadele v roku 1882, medzi ktorými boli Luxemburgovej rovesníci a rovesníčky. Už vtedy si do svojho dievčenského denníka poznamenala, že „svet sa musí zmeniť“.⁶

Spolu so svojimi priateľmi Adolfom Warskim a Juliánom Marchlewskim sa pripojila k revolučnej skupine pod vedením Marcina Kasprzaka. Táto skupina udržovala kontakty so socialistickými skupinami v Poľsku a Rusku. Ich vzorom bola masová organizácia strany po vzore nemeckej sociálnej demokracie. Po dvojročnej politickej agitácii medzi varšavskými študentmi mala byť Róza trestne stíhaná. Aby sa vyhla prípadnému väzneniu, Marcin Kasprzak jej pomohol prekročiť poľsko-nemecké hranice. Ukrytá pod slamou sedliackeho voza sa tak dostala do Nemecka.

Nemecko jej vtedy však ešte nevedelo poskytnúť vzdelanie, po ktorom Luxemburgová prahla. To bolo dôležité pre rozvíjanie teoretickej a praktickej práce v socialistickom hnutí, nemenej však pre všeobecný rozvoj osobnosti a schopností. V tomto smere nachádzala mladá Róza Luxemburgová oporu vo svojej rodine, ktorá navzdory všeobecne panujúcej spoločenskej mienke na začiatku 20. storočia považovala vzdelanie za dôležité i pre ženy. Jedinou európskou univerzitou, ktorá otvorila svoje brány ženám, bola univerzita v Zürichu. Pritom polovica žien, ktoré tu študovali, pochádzali z Ruska. Luxemburgová sa najskôr zapísala na štúdium matematiky, botaniky a zoológie. Po absolvovaní prvého ročníka opustila tento odbor, aby sa od roku 1890 venovala politickej ekonómii a právu. Okrem toho navštevovala aj prednášky z dejín filozofie

⁶ BESOLD, M.: *Rosa Luxemburg (1871 – 1919)*. Mediaservice GmbH Bärenruck und Werbung im Auftrag der Rosa-Luxemburg-Stiftung, 2009, s. 3.

a iných spoločenských vied. Zürich bol v tom čase dôležitým miestom stretnutí ruských a poľských emigrantov. V baroch a v tzv. „slovanských penziónoch“, ktoré sa medzi Rusmi tešili veľkej popularite, sa diskutovalo najmä o základnej teórii sociálnej demokracie a revolúcií. Počas svojich štúdií bola teda Róza Luxemburgová v kontakte s poprednými ruskými a poľskými marxistami Georgim Plechanovom, Verou Zasuličovou, Pavlom Axelrodom a ďalšími. Medzi blízkymi študentmi našla i svojich priateľov z Varšavy Juliana Marchlewského (Karského), zakladateľa Zväzu poľských robotníkov, Adolfa Warszawskiego (Warského) a mladého revolucionára Lea Jogichesa z Vilniusu, ktorý sa neskôr stal jej životným partnerom. Vo Švajčiarsku sa aktívne zapojila do činnosti emigrantských krúžkov poľských socialistov. Počas pobytu v Zürichu za účelom štúdia literatúry k svojej dizertačnej práci navštevovala Luxemburgová Paríž, kde spolu s Julianom Marchlewskim a Adolfom Warszawskim založila rusko-poľský časopis *Sprawa Robotnicza* (Vec robotníkov). Jeho prvé číslo vyšlo v júli 1893. O rok neskôr sa Luxemburgová pod pseudonymom R. Kruszyńska chopila vedenia redakcie. Pod týmto pseudonymom publikovala množstvo článkov a organizačne zabezpečovala sadzbu, tlač i distribúciu časopisu. Časť nákladu pomáhali nemeckí socialisti pašovať do Poľska, druhá časť bola určená Poliakom žijúcim v Mníchove. V roku 1893 rovnomenná skupina *Sprawa Robotnicza* založila vlastnú stranu pod názvom Sociálna demokracia Kráľovstva poľského (Adolf Warski, Julian Baltazar Marchlewski, Leo Jogiches, Róza Luxemburgová a i.), s ktorou sa neskôr spojila Sociálnodemokratická strana Litvy. Tak vznikla marxistická robotnícka strana Sociálna demokracia Kráľovstva poľského a Litvy (SDKPaL). Už v tom roku sa Róza Luxemburgová zúčastnila s mandátom novovzniknutej strany na kongrese II. internacionály, ktorý sa konal v Zürichu. Neskôr, roku 1896, túto stranu zastupovala i na kongrese II. internacionály v Londýne. SDKPaL sa vyraňovala voči Poľskej socialistickej strane (PPS), ktorá vo svojom programe požadovala nezávislosť Poľska.

Koncom roka 1897 obhajovala na univerzite v Zürichu svoju dizertáciu s názvom *Priemyselny vývoj Poľska*. Celá práca sa delí na dve veľké časti. V prvej časti nazvanej „*Dejiny a súčasny stav poľského priemyslu*“ skúma manufaktúrne obdobie (1820 – 1850), prechod k veľkopriemyslu (1850 – 1870), obdobie veľkopriemyslu v Poľsku, hlavné oblasti poľského priemyslu a odbyt výrobkov poľského priemyslu. Druhá časť, nazvaná „*Hospodárska politika Ruska v Poľsku*“, sa zaoberá históriou boja medzi Lodžou a Moskvou, priemyselnými podmienkami výroby v Poľsku a Rusku, ako i ekonomickými vzťahmi medzi Poľskom a Ruskom. Argumentačne podkladá názor, že rozvoj kapitalizmu v poľských krajoch si nevynucuje potrebu boja za nezávislosť Poľska. Už tu sa Luxemburgová viac ako na národnostné otázky zameriavala na spoločné medzinárodné ukazovatele triedneho boja. Dňa 20. júla 1898 jej bol udelený doktorát a ako doktorka verejného práva a politických vied opustila Švajčiarsko.

S jasným cieľom participácie na činnosti nemeckej sociálnej demokracie sa vybrala podobne ako jej priatelia z Poľska do Nemecka. Poľskí socialisti si pre rozvoj svojej politickej činnosti zvolili Nemecko na základe domnienky, že v radoch nemeckej sociálnej demokracie, ktorá mala v tom čase veľký medzinárodný vplyv, najlepšie prospejú poľskému revolučné-

mu robotníckemu hnutiu za národné a sociálne oslobodenie. Luxemburgová spolu s Julianom B. Marchlewskim, Leom Jogichesom a ďalšími mladými poľskými revolucionármi žijúcimi v Zürichu vypracovala koncepciu boja za oslobodenie Poľska, ktorá mala riešiť národnostnú otázku spolu so sociálnymi otázkami. Podľa Marchlewského záznamov vychádzali ich názory z nasledujúcich záverov: „*V porobenom Poľsku sa kapitalizmus rozvíja ruka v ruke s kapitalizmom Ruska, Nemecka a Rakúska; z toho nevyhnutne vyplýva najužšie spojenie buržoázie poľských provincií s buržoáziou vládnucich štátov; v Poľsku sa vyostruje triedny boj a znemožňuje národné povstanie proti národnostnému útlaku. Úlohou poľského proletariátu je bojovať spoločne s ruskými, nemeckými a rakúskymi robotníkmi proti kapitalistickému poriadku; tento politický a hospodársky boj sa má viesť primerane k politickým pomerom v jednotlivých krajinách, takže je nevyhnutné čo najužšie spojenie s ruskou, nemeckou a rakúskou socialistickou stranou; pritom sa, prirodzene, zachová autonómia, ktorá zabezpečí uspokojenie kultúrnych záujmov poľského proletariátu. Len všeobecná revolúcia, ktorá zvrhne kapitalistický poriadok a zničí svetové panstvo kapitálu, môže viesť k oslobodeniu všetkých národov, teda aj poľského národa; kým vládne kapitalistický poriadok, nemožno vybudovať nezávislý poľský štát. Úlohou poľského proletariátu teda nie je boj za nezávislé kapitalistické Poľsko, ale boj za zvrhnutie kapitalistických štátov vôbec.*“⁷

Aby mohla Róza Luxemburgová v Nemecku rozvíjať svoje politické ciele, musela získať nemecké štátne občianstvo. Táto komplikácia znemožnila politické aktivity viacerým emigrantom. Julianovi Marchlewskému nemecké úrady odopreli štátne občianstvo pre „politickú nespôľahlivosť“, takže ho mohli hocikedy vypovedať ako nežiaducu osobu alebo vydať cárskej tajnej polícii. Marchlewski sa preto musel zrieknuť verejnej politickej činnosti. Nesmel vystupovať na nijakom zhromaždení, ba i jeho vedecké prednášky sa museli prísne utajovať. V tomto probléme pomohli Róze Luxemburgovej manželia Lübekovci, u ktorých bývala už v prvých rokoch emigrácie v Zürichu. Róza Luxemburgová sa so sociálnodemokratickým publicistom Dr. Karolom Lübekom i s jeho manželkou Olympiou, poľskou rodáčkou, veľmi spriatelila. Aby mohla získať nemecké štátne občianstvo, sprostredkovala jej Olympia Lübeková formálne manželstvo so svojím najstarším synom Gustavom. Sobáš sa konal na jar roku 1897, manželia sa hneď rozišli a po piatich rokoch sa rozviedli. Tým získala Róza Luxemburgová pruské štátne občianstvo, ktoré jej umožnilo vstup do nemeckej sociálnej demokracie.

Prvé spojenie s nemeckým robotníckym hnutím nadviazala prostredníctvom časopisu *Neue Zeit* už počas štúdií v roku 1895. Časopis *Neue Zeit*, teoretický orgán nemeckej sociálnej demokracie, ktorý viedol Karol Kautsky, vtedy od nej prijal článok s názvom *Nové prúdy v poľskom socialistickom hnutí v Nemecku a v Rakúsku*. Neformálne styky s nemeckou sociálnou demokraciou získala však tiež z kongresov II. internacionály.

⁷ LASCHITZOVÁ, A. – RADZUN, G.: *Róza Luxemburgová. Jej činnosť v nemeckom socialistickom hnutí*. Bratislava : Pravda, 1975, s. 17.

S cieľom vlastnej profesijnej činnosti prišla prvý raz do Berlína 16. mája 1898. Pokým čakala na úradné dokumenty potvrdzujúce jej nové štátne občianstvo, našla si svoj prvý byt na Cuxhavener Strasse 2 pri zoologickej záhrade. Denne čítala množstvo novín, vystrihovala si z nich články a robila podrobné poznámky. Keďže nemala vlastné príjmy, požičiavala si noviny z knižnice. Čítala najmä *Vorwärts*, *Vossische Zeitung*, *Leipziger Volkszeitung*, *Sächsische Arbeiter-Zeitung*. Zriadila si osobitné zásuvky na materiály o politickej taktike, o krajinských snemoch, o colnej politike, o hospodárskych problémoch, o koloniálnej politike a ďalších témach, ktoré chcela v rámci agitačnej a teoretickej činnosti rozvíjať. Už osem dní po príchode do Berlína ju na predsedníctve nemeckej sociálnej demokracie prijal Ignác Auer. Ponúkla sa mu na predvolebnú prácu medzi poľskými robotníkmi v Hornom Sliezsku. Len čo 31. mája 1898 dostala potrebné dokumenty, dva dni na to sa vydala na cestu do hornosliezskej priemyselnej oblasti. Dňa 5. júna 1898 po prvý raz rečnila na verejnom predvolebnom zhromaždení nemeckej sociálnej demokracie vo Vratislavi (Vroclave), v Hallmannovom pivovare. Svoj prejav skončila slovami: „*Pracujúci ľud je jedinou záštitou slobody, jemu patrí veľká historická úloha zvrhnúť kapitalistický spôsob výroby. Už dnes platí heslo; tu finančné záujmy – tam záujmy ľudu, tu kapitalizmus – tam robotníci. Pracujúci ľud si môže zvoliť, či zhynie v biede, alebo s ňou skoncuje. Kedy k tomu dôjde, to závisí od každej jednotlivej bitky, ktorú vybojujeme.*“⁸ Svoju prvú bitku na poli sociálnej demokracie v Nemecku vybojovala Róza Luxemburgová s úctyhodným výsledkom. V hornosliezskom kraji, v jednej z najklerikálnejších oblastí krajiny, získala nemecká sociálna demokracia v týchto voľbách 25 626 hlasov.⁹

V uvedenom období Róza Luxemburgová intenzívne písala články do straníckych periodík a pripravovala sa na zjazd strany nemeckej sociálnej demokracie, ktorý sa v roku 1898 konal v Stuttgarte. Reagovala na silnejúce tendencie v nemeckej sociálnej demokracii systematicky revidovať marxizmus. Spolu s Alexandrom Parvusom bola Róza Luxemburgová prvá, ktorá ostro vystúpila proti Eduardovi Bernsteinovi a jeho revizionistickým názorom. Bernstein žiadal, aby sa nemecká sociálna demokracia otvorene zriekla socialistickej revolúcie a diktatúry proletariátu ako prekonanému spôsobu nastolenia socializmu a namiesto toho aby sa prihlásila k ceste postupného pokojného prerastania do socializmu. K presadzovaniu Bernsteinových záverov ostro vystupovala, za čo si získala antipatie mnohých členov strany. Okrem iných i Karol Kautsky (aj keď rozkol Luxemburgovej a Kautského prišiel až neskôr) v tom čase písal Bernsteinovi o „*protivnej stvore Luxemburgovej, ktorá každý deň podpichuje v otázkach taktiky*“.¹⁰ Spolu s Klárou Zetkinovou a ďalšími revolučnými sociálnymi demokratmi z Berlína napokon na zjazde strany v Stuttgarte otvorila Róza Luxemburgová diskusiu o správe parlamentnej činnosti sociálnode-

⁸ In: *Volkswacht* (Vratislav), č. 129 zo 6. júna 1898.

⁹ V porovnaní s predošlými voľbami ide o výrazný úspech. V roku 1890 dostala len 52 hlasov, roku 1893 10 728 hlasov.

¹⁰ LASCHITZOVÁ, A. – RADČUN, G.: *Róza Luxemburgová. Jej činnosť v nemeckom socialistickej hnutí*, c. d., s. 38.

mokracickej frakcie v ríšskom sneme a vystúpila proti oportunistom,¹¹ čím jasne poukázala na ideologické a politické rozpory v strane.

Pre nemeckú sociálnu demokraciu sa začal rok plodný na mnohé teoretické práce, v ktorých sa vybojúvali ideologické bitky o principiálne aspekty robotníckeho hnutia. O slovo sa hlásili významní sociálni demokrati, ako August Bebel, Karol Kautsky, Franz Mehring, Wilhelm Liebknecht, Paul Singer, Klára Zetkinová a i. Do polemiky prispela i Róza Luxemburgová v sérii článkov, ktorá bola publikovaná pod názvom *Sociálna revolúcia, alebo reforma?* a ktorá vyšla s prílohou *Milícia a militarizmus*. Stosedemstranový spis vyšiel v roku 1899, päť mesiacov pred zjazdom sociálnej demokracie v Hannoveri v náklade 3 000 výtlačkov. Séria článkov bola v apríli 1898 a v septembri 1899 uverejňovaná v novinách *Leipziger Volkszeitung*. Niekoľko týždňov po vydaní sa rozpredalo 2 400 kusov. Oba seriály článkov vyvolali v nemeckej sociálnej demokracii veľký rozruch. Mnohé sociálnodemokratické okresné noviny (*Bergische Arbeiterstimme* v Solingene alebo *Weckruf* v Essene) preberali Luxemburgovej texty a šírili ich na svojich stránkach. Od konca septembra pôsobila ako šéfredaktorka novín *Sachsische Arbeiter-Zeitung*. Dovtedajšieho šéfredaktora Alexandra Parvusa postihol v Drážďanoch osud emigranta, keď ho saská vláda vypovedala ako „nežiaducu osobu“. Názorovo blízky Parvus Luxemburgovej sprostredkoval, aby ju tlačová komisia sociálnodemokratickej krajinskej organizácie Saská vymenovala za šéfredaktorku. Pre nezhody s redakciou a jej nekompromisné názory voči revizionizmu sa krátko po vymenovaní funkcie vzdala a pokračovala vo svojej publikačnej činnosti na stránkach časopisu *Leipziger Volkszeitung*.¹² Pred hannoverským zjazdom strany sa požiadavky Rózy Luxemburgovej vyhotili a spolu s Klárou Zetkinovou chceli navrhnúť vylúčenie Eduarda Bernsteina zo strany. Väčšina účastníkov zjazdu však nepovažovala Bernsteinovo vylúčenie za nevyhnutné a zároveň ho pokladali za kontraproduktívne, keďže by znamenalo otvorený rozkol v strane. Napokon ani Luxemburgová, ktorá rečnícky vystúpila v Hannoveri na onom zjazde šesť ráz, nevyjadřila otvorene svoju požiadavku, vyslovila len nádej, že Bernsteinov smer nikdy neuchopí v strane kormidlo.¹³ Nasledujúce roky však ukázali pravý opak. Bernsteinov teoretický prúd postupne nadobúdal kontúry politickej praxe nielen v Nemecku.

Okrem vnútorných ideových a taktických problémov v sociálnej demokracii Luxemburgová vnímala silnejšie militaristické tendencie v spoločnosti. Spolu s Klárou Zetkinovou si kládli otázku, či stará osvedčená antimilitaristická taktika sociálnej demokracie (demonštrácie a mie-

¹¹ Pod pojmom oportunistus chápeme politickú prax presadzovania revizionizmu ako teoretického smeru v rámci nemeckej sociálnej demokracie, ktorý reviduje základné tézy marxizmu o antagonistickej povahe triedneho boja a nevyhnutnom prekonaní kapitalizmu.

¹² Róza Luxemburgová chcela zostať nezávislá a samostatná v boji proti oportunistom a revizionizmu. Gadnauer jej raz v spore o politický postoj časopisu *Vorwärts* pripomenul, aby nezabudla „ako rýchlo a tragikomicky sa skončil jej pokus viesť stranické noviny tým, že prekotne vzala nohy na plecia“. Róza Luxemburgová na to odpovedala: „Existujú totiž dvojaké organické bytosti – tie, čo majú chrbtovú kosť, takže vedia chodiť, ba občas aj bežať. Sú však aj iné, ktoré nemajú chrbtovú kosť, a preto sa len plazia – lepia“ (LUXEMBURG, R.: *Parteifragen im „Vorwärts“*. In: *Gesammelte Werke*, zv. 1, prvá časť. Berlín : 1970, s. 565).

¹³ LASCHITZOVÁ, A. – RADČUN, G.: *Róza Luxemburgová. Jej činnosť v nemeckom socialistickom hnutí*, c. d., s. 70.

rové masové zhromaždenia) ešte zodpovedá novým požiadavkám boja proti imperialistickej svetovej politike. V septembri 1900 sa im naskytili dve príležitosti vystúpiť s vlastnými predstavami o antimilitaristickom boji: zjazd nemeckej sociálnej demokracie v Mohuči a kongres Socialistickej internacionály v Paríži. V Mohuči otvorene kritizovala pasivitu sociálnej demokracie proti nemeckému imperialistickému ťaženiu v Číne a v rovnakom duchu v Paríži prednášala na tému *Mier medzi národmi, militarizmus, odstránenie stálych armád*. Zaoberala sa dvoma otázkami: čím sa súdobá fáza „svetovej politiky“ odlišuje od predchádzajúcej a akú akciu navrhnuť proti tejto „svetovej politike“. Dňa 23. septembra 1900 sa teda Róza Luxemburgová po prvý raz s nemeckým mandátom zúčastnila na kongrese Socialistickej internacionály.

Po smrti Bruna Schoenlanka, niekdajšieho šéfredaktora novín *Leipziger Volkszeitung*, sa spolu s Franzom Mehringom chopila vedenia redakcie tohto periodika. Oznámenie, že Luxemburgová a Mehring politicky povedú tieto rozšírené noviny, vyvolalo vo vládnucich kruhoch rozruch. Aj na základe toho im neboli stranou nemeckej sociálnej demokracie udelené rovnaké kompetencie ako Schoenlankovi. Došlo tiež k nezhodám s Franzom Mehringom. Na základe týchto skutočností viedla Luxemburgová *Leipziger Volkszeitung* len niekoľko mesiacov. Napriek nedorozumeniam s Franzom Mehringom po vypuknutí prvej svetovej vojny spoločne začali vydávať časopis *Die Internationale*.

Z politicko-taktických polemík ju v roku 1901 vyrušilo súdne pojednávanie v Poznani, na ktorom čelila obžalobe z urážky pruského ministra. V brožúre *Na obranu národnosti*, ktorú vydali v roku 1900 v Poznani, ostro útočila proti národnostnému útlaku poľského obyvateľstva v pruskej časti Poľska a vyzývala k odporu proti germanizačným snahám. Pokým trest za tento prečin bol 100 mariek, o dva roky neskôr jej za urážku cisára Wilhelma II. súd vymeral tri mesiace väzenia.¹⁴ Polovicu trestu si odsedela v krajinskej väznici v Zwickau a 24. októbra bola na základe amnestie po smrti saského kráľa prepustená.

V tomto období sa Luxemburgová z diskusií o taktike a stratégiách strany stiahla. Z osobnej korešpondencie vyplýva jej únava a identifikácia stagnácie politického života. „Proti oportunistmu možno radikálne bojovať jedine tak,“ napísala 17. decembra 1904 v liste Henriette Rolandovej-Holstovej, „že sami budeme napredovať, rozvíjať taktiku a stupňovať revolučnú stránku nášho hnutia. Oportunizmus vôbec je ako močiarovitá rastlina, ktorá rýchle bujnie v stojatých vodách hnutia; v silnom prúde však zahynie.“¹⁵ Víť v politických vodách robotníckeho hnutia sa pomaly vytváral v Rusku, kde sa schyľovalo k revolúcii. Po „krvavej nedeli“ poľskí robotníci prejavili solidaritu a spontánne vyšli do ulíc, aby demonštrovali svoj nesúhlas s politickou mocou. Konali sa veľké protestné zhromaždenia a štrajky. Sociálna demokracia Kráľovstva poľ-

¹⁴ V roku 1903 na agitačnej ceste údajne urazila cisára Wilhelma II. vyhlásením: „Muž, ktorý hovorí o dobrej a zabezpečenej existencii nemeckého robotníka, nemá ani potuchy o skutočnosti“ (citované podľa FRÖLICH, P.: *Rosa Luxemburg. Gedanke und Tat*. Hamburg 1949, s. 100).

¹⁵ Róza Luxemburgová Henriette Roland-Holstovej. ROLAND HOLST – van der SCHALK, H.: *Rosa Luxemburg*. Zürich 1937, s. 216.

ského a Litvy, ktorá bola roku 1904 len malou skupinou s niekoľkými stovkami členov, vyrástla počas revolučných udalostí na mohutnú organizáciu. V roku 1906 mala takmer 30 000 členov. Jogiches a Warski, vedúci predstavitelia SDKPaL, sa začiatkom roka 1905 ilegálne vrátili do vlasti, aby bezprostredne viedli revolučné hnutie. Jogiches pôsobil v Krakove, kde vydával noviny *Czerwony Sztandard*. Luxemburgová zostala v Berlíne, no k udalostiam za hranicami sa venovala v rámci svojich publicistických prác. Koncipovala brožúry, ako napríklad spis *V revolučnej chvíli: Čo ďalej?*, v ktorom vysvetľovala úlohy strany pri príprave revolučného boja, ako aj jednotlivé formy boja: demonštrácie, masové štrajky, ozbrojený boj na barikádach. Napriek tomu, sa cítila od vlasti izolovaná, a preto sa 28. decembra s pasom Anny Matschkeovej vydala na dobrodružnú cestu do revolučnej Varšavy. Vo Varšave pracovala najmä publicisticky. Prispievala do novín *Czerwony Sztandard*. Napriek bezpečnostným opatreniam ju spolu s Jogichesom zatkli 4. marca 1906 v penzióne grófký Walewskej. Zatknutie prijala celkom pokojne. Všetky plány na útek, ktoré vypracovali poľskí spolubojovníci, zlyhali, lebo Luxemburgovú previezli z väzenia na radnici do pawiackej väznice a odtiaľ do zlovestného X. pavilónu varšavskej pevnosti. Pokusy o vyslobodenie neustali. Napokon sa podarilo podplatiť strážmajstra, aby Luxemburgovú prepustili na kauciu. A tak tritisícruľová kaucia a lekárske vysvedčenia otvorili v júni 1906 Róze Luxemburgovej brány väznice. Napriek naliehaniu nemeckých sociálnych demokratov, aby sa vrátila do Berlína, odcestovala z Varšavy v auguste toho roku do Petrohradu. Dňa 10. augusta prišla do Kuokkaly, letných kúpeľov neďaleko Petrohradu, ktoré boli súčasťou Fínska. Do Kuokkaly odišiel v tom čase aj V. I. Lenin, aby sa vyhol prenasledovaniu, ktoré sa zostrilo po povstaní moskovského decembrového povstania v roku 1905. Vo vile „Vasa“ Lenin s Luxemburgovou a so skupinou boľševikov, medzi ktorých vtedy patrili Zinoviev, Kamenev a Bogdanov, často diskutovali o revolúcii v Rusku a o perspektívach medzinárodného robotníckeho hnutia. Práve v Kuokkale napísala Róza Luxemburgová dielo *Masový štrajk, strana a odbory*. Neskôr o ruskej revolúcii referovala v mnohých nemeckých mestách. Vyzývanie k masovému štrajku si vyžiadalo opäť väzenie – tentoraz dvojmesačný pobyt v cele v Berlíne.

Hneď po prepustení sa ponáhľala na medzinárodný kongres Socialistickej internacionály, ktorý sa v dňoch 18. – 24. augusta 1907 konal v Stuttgarte. V tom istom roku dostala ponuku vyučovať na straníckej škole založenej Augustom Bebelom. Po váhaní ponuku prijala a s vervou sa pustila do výučby politickej ekonómie. Už predtým v Berlíne viedla kurzy ekonómie, napokon sama študovala v Zürichu národné hospodárstvo. Svoje prednášky si poctivo koncipovala a vydala ich neskôr ako spis s názvom *Úvod do národného hospodárstva*. V straníckej škole, navzdory svojim obavám, vyučovala až do jari 1914. U študentov sa tešila úcte a obľube a význam tejto vzdelávacej inštitúcie pred útokmi politických kolegov zo sociálnodemokratickej strany mnohokrát bránila.

Teoretická práca v škole, ako aj sociálne zmeny v Nemecku nútili Luxemburgovú čoraz väčšmi uvažovať o potrebe systematického rozpracovania ekonomickej štruktúry stávajúceho štádia kapitalizmu – imperializmu. Často narážala na teoretický problém vysvetlenia celkového

procesu kapitalistickej výroby v jeho konkrétnych vzťahoch. „Pri bližšom pohľade som dospela k názoru,“ konštatuje, „že tu nejde len o otázku výkladu, ale že ide aj o problém, ktorý teoreticky súvisí s obsahom druhého zväzku Marxovho Kapitálu a zároveň zasahuje do praxe dnešnej imperialistickej politiky i do jej ekonomických koreňov. Keby sa mi podarilo sformulovať tento problém vedecky, zdá sa mi, že by táto práca mohla mať okrem čisto teoretického prínosu význam aj pre náš praktický boj s imperializmom.“¹⁶ Práve analýza imperializmu ako nového štádia kapitalizmu ju nútila k teoretickým skúmaniam fungovania kapitalizmu v jeho imperialistickej fáze. V januári 1912 po dlhšom zvažovaní, akým spôsobom spracuje svoj zámer, dospela k rozhodnutiu, že problematike imperializmu venuje osobitnú knihu: *Akumuláciu kapitálu*. Obdobie písania svojho ústredného teoretického diela hodnotila Luxemburgová ako jedno z najšťastnejších období svojho života. Počas tohto obdobia ju navštevovali mnohí kolegovia, aby prediskutovali teoretické a s nimi súvisiace i politicko-taktické otázky. Medzi nimi sa objavili Adolf Henke, Paul Lensch, Kurt Rosenfeld, Wilhelm Dittmann, V. I. Lenin. Dňa 17. januára 1913 ohlásili noviny *Vorwärts* vydanie diela Rózy Luxemburgovej *Akumulácia kapitálu*, ktoré vyšlo v náklade 2 000 exemplárov vo vydavateľstve *Vorwärts*. Vyvolalo vášnivé diskusie a debaty, ktoré neutíchajú dodnes.

Okrem iných aspektov sa práca zaoberala súvislosťou kapitalizmu v jeho fáze medzinárodného imperializmu s militarizmom. Silnejúce vojnové nálady v spoločnosti budili obavy z hroziaceho vojnového nebezpečenstva. Rózu Luxemburgovú v tejto súvislosti znepokojoval najmä postoj jej straníckych kolegov, ktorí sa voči zbrojárskym tendenciám Nemecka stavali vlažne, ba dokonca ich začínali podporovať. Oportunisti, ktorých Luxemburgová už predtým kritizovala, v tomto období začínali preberať kormidlo v sociálnodemokratickej strane, o čom svedčili konkrétne politické kroky sociálnej demokracie. Sociálnodemokratická frakcia v ríšskom sneme zneužila frakčnú disciplínu na anulovanie veta 37 poslancov a 30. júna 1913 hlasovala za jednorazový finančný príspevok na vyzbrojenie a za zákon o dani z prírastku na majetku, čím sa mala financovať predloha o vojenskom rozpočte, ktorú sociálnodemokratická frakcia predtým odmietla. Róza Luxemburgová identifikovala rozpory vnútri sociálnodemokratickej strany a postavila sa proti konaniu sociálnodemokratickej frakcie, ktoré protirečilo manifestu z bazilejského medzinárodného kongresu socialistov v roku 1912. Navyše sa proti Luxemburgovej kritike tohto politického kroku sociálnych demokratov zdvihla vlna odporu vo vlastnom tábore. Vystúpil proti nej časopis *Vorwärts* a hanobili ju za skresľovanie pravdy a skutočnosti. Na nasledujúcom zjazde strany v Jene v roku 1913 ju takmer vôbec neprípustili k slovu a jej publicistickú reflexiu tohto zjazdu sociálnodemokratické noviny odmietli publikovať. Už v tomto období Róza Luxemburgová identifikovala fakt, že ak vypukne vojna, sociálnodemokratická strana na čele s oportunistami bude celkom logicky súhlasiť aj s vojnovými úvermi. S uvedomovaním si tejto situácie preto Luxemburgová v rokoch 1913 a 1914 sústredila svoje zameranie a prácu na boj proti

¹⁶ LUXEMBURG, R.: *Die Akkumulation des Kapitals. Ein Beitrag zur ökonomischen Erklärung des Imperialismus*. Berlín 1913, s. 1.

militarizmu. Agitačná práca bez straníckej organizácie, v ktorej revoluční marxisti nenachádzali podporu, bola ťažká, no napriek tomu získavala Luxemburgová a postoje odmietajúce militarizmus ľudovú podporu. Vývrcholením jej praktického politického boja v tomto období bolo zhromaždenie ľudu v septembri 1913 v okolí Frankfurtu nad Mohanom. Róza Luxemburgová rečnila 24. septembra v Hanau, 26. septembra v Bockenheime a 28. septembra vo Flechenheime proti militarizmu a imperialistickej vojne. Zhromaždenie v Bockenheime sa stalo mohutnou mierovou manifestáciou v zmysle rezolúcie bazilejského medzinárodného kongresu socialistov. Tieto spôsoby osvety a mobilizácie ľudí proti pripravovanej vojne sa stali pre vládnuce kruhy nežiaducimi. Následne bol zinscenovaný proti Luxemburgovej proces, v ktorom bola obžalovaná za „*vyzývanie neposlušnosti voči zákonom a nariadeniam vrchnosti a ohrozovanie bezpečnosti štátu*“.¹⁷ Obžaloba sa opierala o jej výrok, ktorý mala vysloviť vo Flechenheime: „*Ked' od nás budú žiadať, aby sme zdvihli vražednú zbraň proti našim francúzskym alebo iným bratom, potom zvoláme: To neurobíme!*“¹⁸ Proces Róza Luxemburgová využila na obhajobu svojich myšlienok a argumentačne svoju obhajobu vystavala proti militarizmu nemeckého štátu. Klára Zetkinová hodnotila proces a jeho výsledok ako „*jeden z tých šípov, čo sa stávajú osudnými strelcami, ktorý ich vystrelí*“.¹⁹ Luxemburgovú odsúdili na rok väzenia. Pomocou svojich advokátov hneď žiadala o revíziu najvyšší Ríšsky súd v Lipsku, ktorú prerokovali a zamietli v októbri roku 1914. Proti uväzneniu Rózy Luxemburgovej sa konali v marci roku 1914 veľké masové protesty. Ešte po procese rečnila v niekoľkých mestách (Stuttgard, Berlín, Freiburg, Karlsruhe, Pforzheime, Mníchov, Heilbronne, Göttingen a i.). Za údajnú urážku ministra vojny Ericha von Falkenhayna sa mal konať ďalší súdny proces. Urážka sa týkala Luxemburgovej tvrdenia, že v nemeckej armáde sa vyskytuje týranie vojakov. Druhý proces sa začal 29. júna 1914, deň po sarajevskom atentáte, pričom naň prišiel Luxemburgovej obhajca s dokumentáciou svedčiacou o 30 000 prípadoch týrania vojakov. V prospech Luxemburgovej malo svedčiť 222 svedkov. Berlínska provládna tlač tento proces označila za najväčšiu neobratnosť ministra vojny.²⁰

Nemecké médiá a vládnucu triedu však v týchto dňoch zamestnávali iné udalosti, ako boli masovo sledované procesy s Rózou Luxemburgovou. Svet sledoval vývoj situácie v Sarajeve a postoje Rakúsko-Uhorska, ktoré – podporované nemeckým cisárom – predložilo po atentáte na následníka rakúsko-uhorského trónu Srbsku neprijateľné ultimátum. Vojna o prerozdelenie sfér vplyvu svetových mocností bola na spadnutie. Róza Luxemburgová sa v týchto dňoch zúčastnila na zasadnutí Medzinárodného socialistického byra v Bruseli. Otriasla ňou správa vyslancov socialistických strán iných krajín, najmä Victora Adlera zastupujúceho socialistov v Rakúsko-Uhorsku, ktorý referoval o bezmocnosti postaviť sa militaristickému ťaženiu. Zasadnutie Me-

¹⁷ *Der frankfurter Prozess gegen Rosa Luxemburg. Rosa Luxemburg im Kampf gegen den deutschen Militarismus. Militarismus; Prozessberichte und Materialien aus den Jahren 1913 bis 1915.* Berlin : Dietz, 1960, s. 38.

¹⁸ Tamže.

¹⁹ ZETKIN, K.: Genossin Luxemburg verurteilt. In: *Rosa Luxemburg im Kampf gegen den deutschen Militarismus*, s. 76.

²⁰ LASCHITZOVÁ, A. – RADZUN, G.: *Róza Luxemburgová. Jej činnosť v nemeckom socialistickom hnutí*, c. d., s. 295, 296.

dzinárrodného socialistického byra sa rozhodlo preložiť do Paríža riadny kongres Internacionály, ktorý sa mal konať vo Viedni, a zvolať ho v súvislosti s udalosťami v Európe už na 9. augusta 1914. K tomu však už nedošlo. Wilhelm II. vyhlásil 1. augusta mobilizáciu nemeckého vojska a cisárskeho námorníctva a vypovedal vojnu Rusku. Dňa 4. augusta, ktorý vošiel do dejín aj ako „čierny deň“ nemeckého robotníckeho hnutia, sa Luxemburgovej obavy naplnili, keď sociálnodemokratická frakcia v ríšskom sneme hlasovala za prvý návrh vojnových úverov, pričom vyvinula frakčný nátlak proti menšine.²¹ Luxemburgová zradu oportunistov niesla veľmi ťažko. Konštatovala, že 4. augusta 1914 sa nemecká sociálna demokracia politicky odpísala a rozpadla sa Internacionála. Ešte v ten večer sa v byte Rózy Luxemburgovej stretli vedúci predstavitelia revolučného krídla sociálnej demokracie Hermann Duncker, Hugo Eberlein, Julian Marchlewski, Franz Mehring, Ernst Meyer a Wilhelm Pieck. Zhodli sa na tom, že postoj, ktorý zaujala sociálnodemokratická strana, bol zradou, no v otázke, ako postupovať ďalej, sa nezhodli. V tomto období sa po boku Luxemburgovej objavuje aj Karol Liebknecht, zachovávajúci si odmietavý postoj k oportunistickej politike strany, ktorá vohnala masy do imperialistickej vojny. Luxemburgová sa pustila do prednášania, agitovala proti vojne a zamýšľala založiť časopis, neskôr novú skupinovú organizáciu. Vyhlásenie proti vojne, ktoré publikovali 30. októbra 1914 v novinách *Berliner Tagwacht*, podpísala Luxemburgová, Mehring, Zetkinová a Liebknecht. Časopis *Internationale*, ktorý mala redigovať s Mehringom, vyšiel až v apríli roku 1915, keď si už odpýkávala trest v berlínskej ženskej väznici na Barnimstrasse. Rózu Luxemburgovú zatkli 18. februára 1915, Karola Liebknechta 7. februára. V prvej polovici roka boli jej styky z väzenia prísne kontrolované, až v druhej polovici roka 1915 začína intenzívnejšie korešpondovať s vonkajším svetom. Ani vo väzení však Luxemburgová nerezignovala. Práve tu vznikol jej spis *Kríza sociálnej demokracie*, ktorý podpísala ako Junius a do dejín filozofického politického a sociálneho myslenia vošiel pod názvom „Juniusova brožúra“.

Jedinou formou realizácie z väzenia bolo písanie. To však Luxemburgovú veľmi neuspokojovalo, preto s nadšením uvítala správu o požiadavke medzinárodnej socialistickej komisie (zvolenej na zimmerwaldskej konferencii v septembri roku 1915) na vypracovanie zásad medzinárodnej spolupráce. Luxemburgová vypracovala tézy, v ktorých zhrnula základy novej robotníckej internacionály v šiestich bodoch: 1. triedny boj proti vládnucim triedam vo vnútri krajiny ako dve vzájomne sa podmieňujúce zásady svetodejinného boja za oslobodenie robotníckej triedy v mieri aj vo vojne; 2. hlavným cieľom boja musí byť porážka imperializmu a znemožnenie vojen; 3. v internacionále je ťažisko triednej organizácie, ona rozhoduje o taktike; 4. povinnosť splniť uznesenia internacionály je prvoradá pred všetkými ostatnými organizačnými povinnosťami; 5. hlavný zreteľ národných sekcií sa musí upriamiť na to, aby sa široké masy vychovali k politickej akcieschopnosti; najbližšou úlohou je duchovné oslobodenie proletariátu spod tútorstva buržoázie, ktoré sa prejavuje vo vplyve nacionalistickej ideológie.²² Na uverejnenie

²¹ Patril k nej vtedy i Karol Liebknecht.

²² LASCHITZOVÁ, A. – RADČUN, G.: *Róza Luxemburgová. Jej činnosť v nemeckom socialistickom hnutí*, c. d., s. 346.

a dopracovanie konečnej verzie téz sa vytvorila 1. januára 1916 komisia, ktorú tvorili Käte Dunckerová, Karol Liebknecht, Julian Marchlewski, Franz Mehring a Ernst Meyer. Po niekoľkorazovom stretnutí uverejnili konečnú verziu téz v *Spartakových listoch* 3. februára 1916. Témy sa stali predmetom diskusií v národnom i v medzinárodnom meradle.

Dňa 18. februára 1916 sa otvorili Róze Luxemburgovej brány ženskej väznice na Barnimstrasse. Jej prepustenie sa stalo hromadnou manifestáciou robotníčok a robotníkov, ktorí Luxemburgovú prišli pozdraviť a podporiť. Luxemburgová spolu s Liebknechtom chceli zapojiť masy proti opozícii oportunistického krídla sociálnej demokracie, ako aj proti centralistickým silám okolo Karola Kautského. Ostro sa mali vyhradiť nielen voči ich teoretickým záverom, ale masovými akciami proti vojne a za mier a chlieb chceli aktívne vstúpiť na bojisko proti imperializmu. Luxemburgová ešte stále bojovala o „získanie strany“ sociálnej demokracie na barikády triedneho boja. Aj za týmto účelom sa niekdajšia skupina Internacionála ustanovila 19. marca 1916 ako skupina spartakovcov (táto skupina už od 27. januára 1916 pod anonymným označením Spartacus vydávala pravidelné *Politické listy*). Skupina spartakovcov združovala ľavicové sily sociálnej demokracie a mala už v čase svojho ustanovenia početné zastúpenie v mnohých nemeckých mestách.²³ Členovia skupiny rozširovali ilegálne letáky a podieľali sa na chode tlačového orgánu spartakovcov. Na masových zhromaždeniach vyzývali k revolučnému ukončeniu vojny a nastoleniu socializmu. Tieto aktivity si vyžiadali odpoveď vládnych imperialistických kruhov, ktoré systematicky viedli trestné stíhanie organizačných vodcov skupiny. Dňa 22. mája 1916 zatkli Juliana Marchlewského, Käte Dunckerová dostala 10. júna zákaz verejných prejavov, Ernesta Meyera zatkli 3. augusta a Franza Mehringa 15. augusta. Rózu Luxemburgovú vzali do tzv. ochranej väzby 10. júla 1916 na základe tvrdenia berlínskeho policajného riaditeľa policajného úradu v Lipsku, podľa ktorého nebolo pochybností, „že Luxemburgová patrí k najnebezpečnejším a najagilnejším agitátorom krajne radikálneho krídla sociálnej demokracie“.²⁴ Skupinu spartakovcov sa nepodarilo rozbiť, no väznenie vedúcich predstaviteľov okliesnilo pôsobnosť a organizačnú štruktúru zoskupenia. Aj z týchto praktických dôvodov sa skupina spartakovcov v danom období pridala k novovzniknutej Nezávislej sociálnodemokratickej strane Nemecka. Luxemburgová k tomuto pripojeniu nepodala jasné a oficiálne stanovisko, no z jej korešpondencie je zrejmé, že sa nevdôľa participovať na takomto náhodnom, postojovo heterogénnom produkte nezávislej sociálnodemokratickej strany, ktorá bola dôsledkom rozdrobenosti sociálnych demokratov. Za múrmi žalára sledovala vývin politickej situácie v Nemecku, no taktiež ju práve tu zastihli správy o februárovej revolúcii v Rusku a neskôr o udalostiach októbra 1917. Jej informácie o revolučných udalostiach boli obmedzené dostupnosťou správ vo väzení, no na

²³ V Arnstade, Braunschweigu, Brémach, Vratislavi, Chemnitzi, Drážďanoch, Duisburgu, Düsseldorf, Essene, Frankfurt nad Mohanom, Freiburg, Gere, Göttingene, Halle, Hamburgu, Hanau, Hannoveri, Jene, Lipsku, Magdeburgu, Mohuči, Mnichove, Nordhausene, Pirne, Stuttgarte a Würzburgu (pozri *Berich uber eine Reichs-Besprechung*, Spartakusbrieft, s. 134 – 135).

²⁴ LASCHITZOVÁ, A. – RADZUN, G.: *Róza Luxemburgová. Jej činnosť v nemeckom socialistickom hnutí*, c. d., s. 376.

základe nich a mnohých analógií z ruskej revolúcie v rokoch 1905 – 1907 začala pracovať na spise *Ruská revolúcia*, ktorý však zostal nedokončený. Po odchode z väzenia tvárou v tvár revolučnému pnutiu v Nemecku ho prepracúvala.²⁵

Dňa 3. novembra 1918 sa začala revolúcia v Nemecku povstaním námorníkov v Kielu. Na vlastné naliehanie bola Luxemburgová 8. novembra 1918 prepustená z väznice vo Vratislavi. Vtedy už revolúcia blčala v mnohých nemeckých mestách. Pod tlakom týchto udalostí odstúpil nemecký cisár Wilhelm II., ríšsky kancelár princ Max von Baden vyhlásil voľby do zákonodarného národného zhromaždenia, ktoré vymenovalo Friedricha Eberta, predsedu Sociálnodemokratickej strany Nemecka, za nového ríšskeho kancelára. Tieto udalosti znova poodkrývali charakter niekdajšej sociálnej demokracie Nemecka, ktorá bude v nasledujúcich dňoch hatiť cestu Luxemburgovej a Liebknechtovi a ďalším jej niekdajším ľavicovým predstaviteľom. Rozhod s touto straníckou organizáciou bol tentoraz nevyhnutný. Aj preto 11. novembra 1918 v hoteli Exzelsion bol založený Zväz spartakovcov, aj keď organizačne ešte jeho členovia zostávali členmi Nezávislej sociálnodemokratickej strany Nemecka. K definitívnemu rozkolu a založeniu novej straníckej organizácie došlo až 29. decembra 1918, keď sa v slávnostnej sále pruskej poslaneckej snemovne v Berlíne zišli delegáti z mnohých miest na ríšskej konferencii Zväzu spartakovcov a uzniesli sa na odtrhnutí od Nezávislej sociálnodemokratickej strany Nemecka. Dňa 30. decembra 1918 sa delegáti ríšskej konferencie Zväzu spartakovcov vyhlásili za zakladajúci zjazd Komunistickej strany Nemecka. Vodcovia Zväzu spartakovcov sa neuspokojili s výdobytkami novembrových dní a politicky agitovali za socialistickú revolúciu.

Dňa 15. januára 1919 v Berlíne-Wilmersdorfe na Mannheimerstrasse 43, v byte rodiny Marcussenovcov, zatkla občianska stráž Karola Liebknechta i Rózu Luxemburgovú. Večer ich dopravili do hotela Eden, sídla štábu gardovej jazdeckej divízie, kde bol veliacim dôstojníkom kapitán Pabst. Pod zámienkou, že ju prevezú do moabitského väzenia, vyviedli Rózu Luxemburgovú z hotela, pričom ju bili a hrubo osočovali. Vojak tejto jednotky, strelec Runge, ju zrazil pažbou pušky, strčil do auta, zastrelil a hodil do zákopového kanála s názvom Landswehrkanal. Karola Liebknechta po krutom týraní zastrelili v zoologickej záhrade od chrpta a vrahovia ho priviezli do márnice ako neznámeho mŕtveho. Na druhý deň oznámili noviny *Berliner Zeitung am Mittag*: „Liebknech zastrelený na úteku – Rózu Luxemburgovú usmrtil dav.“ Karola Liebknechta pochovali 25. januára spoločne s 31 zavraždenými januárovými povstalcami. Mŕtvoľa Luxemburgovej vyplávala až v noci z 31. mája na 1. júna 1919 pri Freiarchenskom moste. Dlhoročná sekretárka Rózy Luxemburgovej Mathilde Jacobová musela mŕtvu identifikovať a telo odkúpiť. Rózu Luxemburgovú napokon pochovali vedľa Karola Liebknechta 13. júna 1919 po mohutnej demonštrácii na cintoríne Berlín-Friedrichsfelde.

Násilná smrť Rózy Luxemburgovej a Karola Liebknechta sa stala spomienkovou udalosťou pre masu pracujúcich, ktorí výročie tohto tragického dátumu využívali na masové demonštrácie

²⁵ BESOLD, M.: *Rosa Luxemburg (1871 – 1919)*. Mediaservice GmbH Bären Druck und Werbung im Auftrag der Rosa-Luxemburg-Stiftung, 2009.

a pochody. Len s úsmevom mohli vládnuce imperialistické kruhy sledovať manifestujúcich robotníkov, ktorí síce prejavili sústrasť a svoje postoje k vražde, no ďalej poslušne naplňali plány vládnucej triedy. Dňa 13. júna 1926 bol na cintoríne Berlín-Friedrichsfelde odhalený pamätník navrhnutý nemeckým architektom Mies van der Rohem. Rovnako bola umiestnená pamätná plaketa na moste kanála „Landswehrkanal“, kde mŕtvu Luxemburgovú hodili do vody. Táto plaketa bola opakovane demolovaná, preto v roku 1988 tu umiestnili pamätnú soľbu. Dodnes je hrob Karola Liebknechta a Rózy Luxemburgovej vyhl'adávaným miestom, kam každoročne 15. januára smerujú davy robotníčok a robotníkov. Róza Luxemburgová a jej práca je pevne zapracovaná do architektúry mesta nielen pamätníkmi a monumentmi, ale aj prostredníctvom názvov miest a budov. Jej popularita je rovnako ako pred sto rokmi výrazná, no tak ako iné ikony triednych bojov, aj historická osobnosť Rózy Luxemburgovej a jej odkaz je dnes často politickou a marketingovou značkou, ktorá však neraz skrýva iný obsah, než akým bol naplnený jej život a dielo.

1. Proti revizionizmu a oportunistu

V januári roku 1898 v časopise *Neue Zeit* Eduard Bernstein napísal: „Priznávam otvorene, že mám pramálo pochopenia a záujmu o to, čo sa všeobecne rozumie pod ‚konečným cieľom socializmu‘. Nech je tento cieľ akýkoľvek, nie je pre mňa ničím, hnutie je pre mňa všetkým.“²⁶ V teoretickom prostredí sociálnej demokracie Nemecka sprvu Bernsteinove závery nenachádzali patričný ohlas. Mnohí redaktori sa zdráhali otvorene reagovať na snahy Eduarda Bernsteina revidovať, teda nanovo zhodnotiť a reinterpretovať v podmienkach nového storočia, princípy socialistického hnutia. Ako sa dozvedáme z korešpondencie Karola Kautského, ten považoval na prelome storočí tieto Bernsteinove slová a teoretické smerovanie za akúsi krátkodobú odchýlku, keď sa „krčovitvo (...) držal predstavy, že ide len o akési nedorozumenie“.²⁷ Opačný bol postoj Rózy Luxemburgovej, ktorá vstúpila do povedomia nemeckej sociálnej demokracie práve vyhranením sa voči Bernsteinovmu revizionizmu. Hnutie bez cieľa strácalo v marxistickom ponímaní triedneho boja zmysel. Luxemburgová už v prvých polemikách s revizionistami na stuttgardskom zjazde sociálnodemokratickej strany v roku 1898 jasne deklarovala, že „dobytie politickej moci zostane konečným cieľom a konečný cieľ zostane dušou boja“.²⁸ Snaha revidovať marxizmus sa nevyskytla v robotníckom hnutí po prvý raz, avšak Bernsteinovou ambíciou bolo vedecky zdôvodniť nevyhnutnosť prehodnotiť nanovo východiská a ciele marxizmu. Luxem-

²⁶ BERNSTEIN, E.: Der Kampf der Sozialdemokratie und die Revolution der Gesellschaft. In *Die Neue Zeit*, Stuttgart, roč. 16, 1897/1898, zv. 1, s. 556.

²⁷ K. Kautsky E. Bernsteinovi, 26. jún 1899. In ADLER, V.: *Briefwechsel mit August Bebel und Karl Kautsky*. Viedeň 1954, C 230, C 227.

²⁸ LUXEMBURG, R.: *Gesammelte Werke*. zv. 1, prvá časť. Berlín 1970, s. 241.

burgová sa pustila do kritiky revizionistických pozícií, ktoré hodnotila z hľadiska teórie, taktiky strany a možných dosahov na prax.

Používajúc dialektickomaterialistickú metódu Luxemburgová vnímala teoretické východiská E. Bernsteina ako metafyzické a z teoretického hľadiska neuplatniteľné. Východiskom jeho revízie marxizmu je filozoficko-gnozeologická kritika materialistickej dialektiky. Bernstein najprv poukazuje na hodnotu sveta skúseností a teoreticko-filozofické zovšeobecnenie skúseností odmieta ako idealistickú špekuláciu. Pritom mlčky stotožňuje marxistickú dialektiku s hegelovskou. Bernstein politicky aplikoval a využil na odobrenie buržoáznej spoločnosti všeobecnú charakteristickú črtu novokantovstva, ktoré považuje empirický svet za zhodný s „vecami zistiteľnými na základe skúseností“, a pritom odmieta ísť za tento „svet skúseností“, vyvodíť zo zistených faktov ich vzájomnú súvislosť a zákonitosť ich vývoja a pokúša sa ich skôr vyčleniť zo všeobecných súvislostí. Tak mohol vytrhávať jednotlivé fakty zo všeobecných súvislostí a interpretovať ich z rôznych pozícií a podľa vhodnosti ich aplikácie. Bernsteinova teória odmietajúca dialektickomaterialistickú metódu stráca metodologický základ a jej výsledky nie sú teoreticky relevantné. Navyše na poli filozofie sa vracia ku Kantovi, v oblasti ekonómie sa hlási k Adamovi Smithovi, čím spiatočnícky reflektuje spoločenskú realitu cez optiku buržoázneho objektivismu.

Luxemburgová v teoretickej rovine otvorene kritizuje metafyzickosť a eklektizmus Bernsteinových pozícií. Bernsteinova interpretácia je podľa nej krčovitým návratom k prekonaným hľadiskám. Luxemburgová sa sústredila na kritiku politických a ekonomických názorov E. Bernsteina. V polemike s ním sa zamerala na aspekt objektívnej historickej nevyhnutnosti socialistickeho prevratu vyplývajúceho z materiálneho vývoja kapitalistickej spoločnosti, sústredila sa na marxistickú teóriu kríz. Bernstein v esejach *Problémy socializmu* popieral platnosť marxistickej teórie kríz. Spochybnil Marxovu prognózu vývoja kapitalistickej spoločnosti a toto svoje negovanie sa pokúsil vedecky zdôvodniť na sociálno-ekonomickom základe. Tvrdil, že kapitalistické hospodárstvo vďaka pružnosti moderného úverového systému, zdokonalením dopravy a rozvojom podnikateľských organizácií má schopnosť prispôbiť výrobu situácii na trhu.²⁹ Z toho vyvodzoval, že kríza sa stáva čoraz nepravdepodobnejšou. Róza Luxemburgová mu protirečila zastávajúc názor, že v kapitalistických výrobných podmienkach je kríza jedinou možnou formou, ktorou sa periodicky rieši rozpor „medzi neobmedzenou vývojovou schopnosťou výrobných síl a úzkymi hranicami zhodnocovania“.³⁰ Zdôrazňovala, že ani úver, ani podnikateľské organizácie nemôžu odstrániť rozpor medzi schopnosťou výroby rozširovať sa a obmedzenou spotrebiteľskou možnosťou trhu. Úver a podnikateľské organizácie iba modifikujú pohyb tohto rozporu, riešia ho len čiastočne a reprodukujú ho na vyššej úrovni, v konkurenčnom boji medzi jednotlivými kapitalistickými štátmi o rozdelenie a dobytie svetového trhu. Na základe Bernsteinovej chybnjej analýzy nekvalifikovala jeho socializmus ako bojové hnutie, ktoré chce kapitálový vzťah odstrániť, ale ako maloburžoázne reformné hnutie, ktoré chce zlikvidovať len najhoršie stránky panstva

²⁹ BERNSTEIN, E.: *Der Kampf der Sozialdemokratie und die Revolution der Gesellschaft*, c. d., s. 548 – 557.

³⁰ LUXEMBURG, R.: *Sozialreform, oder Revolution?* In: *Gesammelte Werke*, zv. I, prvá časť, Berlín : 1970, s. 406.

kapitálu. Takáto vízia odstránenia akýchsi „výstrelkov“ kapitalizmu je optikou Luxemburgovej nereálna a zároveň teoreticky neudržateľná. V konfrontácii s konkrétnou teoretickou metodológiou sa teda podľa jej hodnotenia nemohol Bernsteinov revizionizmus presadiť. Nepriateľský postoj k teórii identifikovala Luxemburgová už na predošlých snahách revidovať Marxove závery, ktoré zaznamenávala v dejinách sociálnodemokratického hnutia. Nepriateľstvo k teórii sa podľa nej prejavuje najskôr v teoretickej rovine revíziou marxizmu, neskôr v snahe celkom sa od teórie oslobodiť, pretože „príliš spútava“ praktickú činnosť. Keďže teória s konkrétnou vedeckou metodológiou, akú marxizmus poskytuje, demaskuje chyby podobných snáh, musí oportunistický prúd siahať po samotných princípoch a zásadách, teda musí „*sa pustiť do samotnej teórie, do princípov, prestane ich ignorovať, ale pokúsi sa nimi otriasť a pozliepať si vlastnú teóriu*“.³¹

Aj E. Bernstein a jeho stúpenci sa odvolávali na nemožnosť existencie „straníckej vedy“ a zároveň uplatňovali tzv. „slobodu kritiky“ v sociálnodemokratickej strane. Na prvý pohľad sa môže súčasníkovi zdať, že niečo ako „stranícka veda“ je absurditou, ktorá odkazuje skôr na dogmatickosť, ako na vedeckosť. Tu rovnako ako na iných miestach sa vynára rozpor medzi súčasným chápaním politických strán – ako firiem, krátkodobých zoskupení s náhodným programom, vhodným pre to-ktoré volebné obdobie, so žiadnym cieľom a vysokou fluktuáciou ich predstaviteľov, ktorí si budujú svoj reklamný profil – a chápaním sociálnodemokratickej strany ako robotníckeho hnutia reprezentujúceho triedny boj s konkrétnym sociálnym a politickým cieľom. Súčasné chápanie strany ako firmy je nezlučiteľné s chápaním sociálnodemokratickej strany na prelome 19. a 20. storočia nielen v Nemecku, ale všeobecne v rámci programov robotníckych hnutí, ktorých vzostup sledujeme od prvej polovice 19. storočia. Aj keď sa dnes súčasník pozastaví nad pojmom „stranícka veda“, v rámci robotníckych hnutí má tento pojem svoju logiku a opodstatnenie. Robotnícke hnutia, ktoré sa formovali v 19. storočí, sa v udalostiach a historických okolnostiach svojho prvotného pôsobenia vyvíjali najskôr v medziach sociálnych požiadaviek robotníctva vyjadrujúcich snahy participovať na parlamentnom boji, neskôr vo svojej vedeckej podobe, ktorú spracoval K. Marx a F. Engels. Odmietnutie vedeckého socializmu však nemusí znamenať návrat k utopickým socialistom 19. storočia, ale v podmienkach rodiaceho sa imperializmu nadobúda kontúry revizionizmu a tzv. maloburžoázneho oportunizmu. „Stranícka veda“ je uplatnenie dialektického materializmu vlastného Marxovi a Engelsovi, ktorí koncipujú metódy uchopenia spoločenskej reality a vysvetľujú spoločenské procesy cez prizmu konkrétnej metodológie. „Stranícka veda“ je vedou, ktorá chápe súkromnovlastnícku spoločnosť v triednych vzťahoch a na základe triednych súvislostí vyvodzuje konkrétne závery pretavujúce sa do politickej praxe. V robotníckych hnutiach sledujeme vzájomnú podmienenosť proletárskej politiky a marxistickej filozofie a ekonómie. Na túto podmienenosť sa odvoláva i Luxemburgová, ktorá podporujúca sa marxistickou metodológiou tvrdí, že Bernsteinove postoje, ktoré zastávajú všeludskú abstraktnú vedu, sú klamné. „*Keďže skutočná spoločnosť pozostáva z tried,*

³¹ Tamže, s. 406.

ktorých záujmy, úsilia a náhľady sa diametrálne rozchádzajú, potom je vŕšľudská veda v sociálnej oblasti, abstraktný liberalizmus, abstraktná morálka predbežne fantáziou, seabklamom. Čo Bernstein považuje za vŕšľudskú vedu, demokraciu a morálku, je len vládnucou, t.j. buržoáznou vedou, buržoáznou demokraciou, buržoáznou morálkou.“³² A tak jedinú „slobodu kritiky“, na ktorú sa revizionisti na zjazdoch sociálnodemokratickej strany odvolávali, videla Luxemburgová v „slobode príslušnosti alebo nepríslušnosti k našej strane“.³³ Pojem „sloboda kritiky“ tak chápala rovnako ako V. I. Lenin, teda ako „slobodu oportunistického smeru v sociálnej demokracii, slobodu premieňať sociálnu demokraciu na demokratickú stranu reforiem, slobodu vnášať do socializmu buržoázne myšlienky a buržoázne prvky“.³⁴

Na rozdiel od Lenina však Luxemburgová neverila, že by sa oportunistický smer mohol niekedy ujať vedenia v straníckej organizácii sociálnej demokracie. Uvedomovala si síce následky teoretických východísk, ktoré oportunisti vnášali do otázok taktiky a stratégie strany, no spolu s ostatnými revolučnými sociálnymi demokratmi bola presvedčená, že boj proti oportunizmu sa dá zvládnuť vnútri straníckej organizácie. Oportunisti svoje teoretické východiská, prirodzene, pretavovali najskôr do otázok taktiky a stratégie s ambíciou ich uplatnenia v praktickej politike. Vychádzali z tvrdenia, že likvidácia starého kapitalistického režimu nie je nevyhnutná, pretože rozvíjajúci sa kapitalizmus sám reguluje svoje rozpory. Na základe toho sa domnievali, že proletariát nemusí uchopiť politickú moc násilnou revolúciou, ale mohol by ju získať zákonnou a pokojnou cestou. Rovnako by ju nemal uplatňovať formou diktatúry proletariátu. Oportunisti v rámci takto chápanej taktiky nadobúdali presvedčenie, že socializmus môže vyrásť z kapitalistických spoločensko-ekonomických podmienok, na základe čoho razili stratégiu postupného prerastania socializmu skrz presadzovanie a uplatňovanie sociálnych reforiem. Svoj postoj neformulovali ako nezmieriteľný s panstvom kapitalistického vykorisťovania. Ambícia jeho odstránenia sa strácala v spektre politických nástrojov buržoázneho štátu, v ktorých videli nástroje uplatnenia reforiem. Sociálnodemokratická strana tak mohla s buržoáznymi stranami spolupracovať, dokonca východiská oportunistov neprotirečili ani myšlienke participácie na buržoáznej vláde.

Takéto taktické pohľady sa začali pretavovať do praxe v medzinárodnom meradle vstúpením francúzskeho sociálneho demokrata Alexandra-Étienne Milleranda do buržoáznej vlády Waldecka-Rousseaua v roku 1899. Tento akt skúmala a hodnotila Róza Luxemburgová vo viacerých teoretických prácach.³⁵ Millerandov vstup do buržoáznej vlády neposudzovala len ako taktickú otázku, ale predovšetkým ako otázku principiálnu. „Nejde nám len o hodnotenie zvláštneho prípadu vo vláde Waldecka-Rousseaua,“ písala, „ale o to, aby sme vyvodili z našich zásad všeobec-

³² Tamže, s. 438.

³³ LUXEMBURG, R.: Zum kommenden Parteitag. In *Gesammelte Werke*, zv. 1, prvá časť, c. d., s. 528.

³⁴ LENIN, V. I.: *Výbrané spisy*, zv. 1, Bratislava : 1973, s. 238.

³⁵ Jej prvý článok o problémoch francúzskeho robotníckeho hnutia *Kríza vo Francúzsku* uverejnili v októbri r. 1898 noviny *Sächsische Arbeiter-Zeitung*. Nasledovali ďalšie práce s názvami *Taktická otázka* (1899 v *Leipziger Volkszeitung*), *Socialistická kríza vo Francúzsku* (1901 v *Neue Zeit*), *Po zjazde* (1901 v *Leipziger Volkszeitung*), *Koniec socialistickej krízy vo Francúzsku*. *Volebné výsledky vo Francúzsku* (1902 v *Leipziger Volkszeitung*).

né smernice. Z tohto hľadiska sa nám javí vstup socialistov do buržoáznej vlády ako experiment, ktorý môže len uškodiť triednemu boju. V buržoáznej spoločnosti je sociálnej demokracii predurčená úloha opozičnej strany, ako vládnuca strana môže vystupovať len na troskách buržoázneho štátu.“³⁶ Naproti tomu mnohí sociálni demokrati (Jean Jaurés) oslavovali Millerandov vstup do vlády Waldecka-Rousseaua ako čiastočné prevzatie moci proletariátom. Teoreticky tento postup zdôvodňovali dve vysvetlenia. Prvé vychádzalo z predpokladu, že vo vývoji od kapitalizmu k socializmu sa vytvorí prechodné štádium, keď buržoázia a proletariát budú politicky vládnuť spoločne, čo sa navonok bude prejavovať v účasti socialistov vo vláde. Druhé vysvetlenie je postavené na domnienke, že revolučné prostriedky boja nie sú účinné a že proletariát vo svojom boji nesmie opustiť pôdu buržoázneho parlamentarizmu a buržoáznej zákonnosti. Tvrdili, že sociálna demokracia sa má sústrediť na každodennú uvedomovaciu a organizačnú činnosť medzi robotníckymi masami. Prostriedky sociálnej revolúcie, masových štrajkov a podobne podľa oportunistov nevyhovujú novým historickým podmienkam imperializmu. Svoje tvrdenia opierali o aktuálnu skúsenosť neúspešného štrajku belgických robotníkov.³⁷

Róza Luxemburgová reagovala na obe vysvetlenia nových taktických tendencií v jednotlivých článkoch reflektujúcich aktuálnu spoločenskú situáciu v medzinárodnom robotníckom hnutí. Porážku masového štrajku v Belgicku na rozdiel od svojich oportunistických kolegov nevnímala ako neúspech spôsobený objektívnymi okolnosťami vývoja kapitalizmu, ale príčinu neúspechu nachádzala v subjektívnom faktore, v tomto prípade v pochybení sociálnodemokratickej strany, ktorá sa vzdala a vydala rozkaz na ukončenie štrajkov. Táto udalosť bola pre ňu opäť nielen experimentom, ale principiálnym pochybením, ktorých začiatkom 20. storočia pribúdalo a ktorých korene nachádzala v oportunistickej revizionistickej teórii. Neúspech belgického štrajku vyplýval z nerozhodného vedenia strany, pretože ho belgickí oportunisti vtlesnili do rámca buržoáznej legality. Voči oportunistami prezentovaným analógiám s Parížskou komúnou Luxemburgová prízvukovala odlišný charakter porážky belgického masového štrajku, než akou bola porážka Parížskej komúny. V prípade Parížskej komúny podľahol proletariát v boji proti nepriateľskej presile, kým v Belgicku „*je to v pravom zmysle slova naša porážka, keď nepodľahneme protivníkovej presile, keď vôbec nedopustíme, aby došlo k meraniu síl a sami vyhlásime, že sme porazení už pred rozhodujúcim bojom. Žiaľ, práve to sa stalo teraz v Belgicku.*“³⁸

³⁶ LUXEMBURG, R.: Eine taktische Frage. In *Gesammelte Werke*, zv. 1, prvá časť, c. d., s. 486.

³⁷ Dňa 14. 4. 1902 vstúpilo 300-tisíc robotníkov belgických uhoľných revírov a prístavných miest do generálneho štrajku za všeobecné volebné právo. O dva dni sa k nim pripojili bruselskí robotníci. Takmer denne zasahovalo vojsko a polícia. Roztržky v uliciach si vyžiadali množstvo ranených a mŕtvych. Avšak liberálna strana namiesto na vládnuce kruhy apelovala na demonštrujúcich, aby zachovali pokoj a poriadok. Masový politický štrajk si získal sympatie Druhej internacionály. Medzinárodné robotnícke byro vydalo výzvu na podporu štrajkového hnutia. Na fond solidarity prispelo i nemecké sociálnodemokratické hnutie sumou niekoľko desaťtisíc mariek. Generálny štrajk belgických robotníkov trval do 20. 4. 1902. Napriek nesúhlasu mnohých štrajkujúcich, predovšetkým robotníkov uhoľných baní, vedenie belgickej sociálnodemokratickej strany vydalo v tento deň príkaz štrajk ukončiť. Belgický parlament napriek masovým demonštráciám všeobecné volebné právo nezaviedol.

³⁸ LUXEMBURG, R.: Die Ursache der Niederlage. In: *Gesammelte Werke*, zv. 1, druhá časť, s. 208.

Luxemburgová vôbec nepokladala revolučné metódy triedneho boja za zastarané. Vo svojom boji proti revizionizmu a oportunistizmu práve poukazovala na maloburžoázne rojčenie o postupných reformách. Otázku reforiem a revolúcie vnímala dialekticky. Neobmedzovala sa len na buržoáznu legalitu, zároveň nevylučovala myšlienku pokojného prechodu k socializmu. Otázka, akou formou sa uskutoční historický prechod od kapitalizmu k socializmu, bola pre Rózu Luxemburgovú otázkou historického rozvoja triednych síl a mocenských vzťahov.

Hoci Róza Luxemburgová bola počas svojej politickej a teoretickej činnosti neoblomná, vytrvalá a ostrá v boji proti revizionizmu, jej činnosť nemala také výrazné dosahy na prax, aby mohla zvrátiť vývoj v sociálnodemokratickom hnutí v Nemecku. Takisto sa jej nepodarilo svoje náhľady a presvedčenia pretaviť do praxe. Hoci pred zjazdom sociálnodemokratickej strany v Hannoveri spolu s Klárou Zetkinovou nástojili na vylúčení Bernsteina zo strany, hoci na tomto zjazde rečnícky vystúpila šesťkrát, na vylúčení zo strany napokon netrvala. Podvolila sa názoru svojich straníckych kolegov, že toto vylúčenie nie je historicky nevyhnutné a že revizionizmus možno prekonať v rámci strany bez organizačnej odluky. A tak aj Róza Luxemburgová čiastočne podcenila nebezpečenstvo revizionizmu a bola svedkom čoraz širšieho vnášania buržoáznej ideológie do sociálnodemokratickej strany. Tak sa postupne revolučné robotnícke hnutie oslabovalo a rozkladalo zvnútra. Tieto rozpory, názorová nejednotnosť a postojová nestabilita boli v historickom dôsledku hrobárom sociálnej demokracie Nemecka. Tak ako oportunistické prúdy zahnali na ústup štrajkujúcich robotníkov v Belgicku, o dvanásť rokov neskôr ich nemeckí a ďalší stranícki kolegovia vohnali do zákopov prvej svetovej vojny.

2. Otázky socialistickej revolúcie

Téma socialistickej revolúcie bola azda najdiskutovanejšou témou od konca 19. storočia. Skrývala v sebe spôsoby vedenia triedneho boja. Je možné sa upínať len na sociálnu revolúciu? Aké stratégie a metódy má proletariát uplatňovať vo vedení triedneho boja? Nie je vízia sociálnej revolúcie na podmienky počiatku 20. storočia zastaraná? Bude vôbec pri uchopení moci proletariátom potrebná revolúcia alebo kapitalizmus zanikne sám na základe objektívnych činiteľov jeho vývoja? Tieto a ďalšie otázky trápili krúžky intelektuálov, ale i teoretikov a politikov robotníckych hnutí.

Róza Luxemburgová sa často vyjadrovala k taktickým otázkam robotníckeho hnutia, neopomínajúc ani socialisticкую revolúciu. Navyše počas svojho života bola svedkom dvoch veľkých revolučných udalostí, ruskej revolúcie v rokoch 1905 – 1907, na ktorej sa aktívne zúčastnila, a Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie v roku 1917, ktorú sledovala z väzenia. Udalosti, ktoré Luxemburgová bezprostredne vnímala a na ktoré ako prezieravá teoretička nazerala, formovali aj utváranie jej názorov na stratégiu robotníckeho hnutia na začiatku 20. storočia. Niektoré svoje závery neskôr pod vplyvom praktických revolučných udalostí revidovala. Proces vý-

voja stanovisk je prirodzený pre každého tvorivého človeka, no po jeho smrti sa môže vytvárať priestor pre prekrúcanie, vytrhovanie z konkrétnych kontextov a napokon teda dezinterpretáciu. Neobišlo to ani Luxemburgovej stanoviská k jednotlivým páľčivým problémom jej doby.

Róza Luxemburgová sa k problému socialistickej revolúcie teoreticky dostáva v súvislosti s kritikou revizionizmu E. Bernsteina, ktorý obmedzuje cieľ robotníckeho hnutia na snahu presadzovať sociálne reformy a postupnou cestou (bez revolúcie a bez násilia) sa dopracovať k socializmu. Luxemburgová odmieta jednostranné obmedzovanie sa na jednu danú stratégiu triedneho boja, ale k problému pristupuje dialekticky. Revizionistické interpretácie protikladov medzi revolúciou a reformou považuje za metafyzické. Reformistická činnosť má podľa nej svoj zdroj práve v revolúcii ako v tvorivom akte historického vývinu, ktorý určuje aj jej smer. Róza Luxemburgová sa ostro dištancovala od názoru revizionistov, ktorí reformu pokladali za dlhotrvajúcu revolúciu a ktorí v revolúcii videli hutnú reformu. Tieto metódy pretvárania spoločnosti sú rozdielne svojou podstatou. Revizionisti podľa nej nahradili kategórie výrobných vzťahov kategóriami právnickými a vzťah medzi prácou a kapitálom nahradili abstraktnými vzťahmi medzi „bohatými“ a „chudobnými“. V takejto interpretácii sa potom program revolučného boja za socializmus premenil na utopickú požiadavku akéhosi „spravodlivého“ rozdelenia bohatstva, ktoré nijako nenaruša kapitalistické výrobné vzťahy, teda podstatu buržoáznej spoločnosti.³⁹ Na rozdiel od preslávenej Bernsteinovej tézy, že „konečný cieľ nie je ničím, hnutie je všetkým“, Luxemburgová zdôrazňovala, že spoliehať sa výlučne na reformy znamená prakticky zbaviť hnutie cieľa. Iba orientáciou na nevyhnutnosť socialistickej revolúcie prestáva robotnícke hnutie prešľapovať na mieste, čím v skutočnosti len zachraňuje kapitalistické zriadenie a púšťa sa do triedneho boja proti tomuto zriadeniu, vytyčuje si reálny cieľ – jeho konečnú likvidáciu. Cez prizmu tejto optiky vnímala Luxemburgová aj účasť sociálnodemokratickej strany v parlamente. Účasť sociálnodemokratickej strany v parlamente bude užitočná len vtedy, keď jej cieľom nebude spolupráca s buržoáziou, ale využitie legálnych foriem na rozvíjanie triedneho boja proletariátu. Luxemburgová dialekticky spájala obe formy triedneho boja nestrácajúc zo zreteľa konečný cieľ – socializmus.

Argumenty podporujúce reformizmus a zákonité cesty uplatnenia sociálnych zmien, odvolávajúce sa na elimináciu násilia, Luxemburgová vyvracia logickou argumentáciou, vystavanou na vysvetlení násilných princípov buržoázneho zákonodarstva. Násilie je neoddiskutovateľným činiteľom moderných dejín. Celý kapitalistický systém je vystavený na násilí, o čom rukolapne svedčia jeho vojenské organizácie.⁴⁰ *„Buržoázna zákonnosť nie je nič iné ako násilie vládnucej triedy apriórne povýšené na záväznú normu. (...) Keďže pre buržoáziu je právny poriadok len výrazom jej násilného panstva, môže byť pre proletariát parlamentný boj len úsilím uplatniť vlastné násilie. Ak za našou zákonnou, parlamentnou činnosťou nestojí násilie robotníckej trie-*

³⁹ *Dejiny marxistickej filozofie na prelome 19. a 20. storočia.* (Kol. autorov.) Bratislava : Pravda; 1987, s. 226 – 231.

⁴⁰ LUXEMBURG, R.: *Und zum dritten Male das belgische Experiment.* In : *Gesammelte Werke*, zv. 1, druhá časť, c. d., s. 241.

dy, pripravené v kritickom čase hocikedy vstúpiť do akcie, potom sa parlamentné akcie sociálnej demokracie premenia na práve také duchaplné mrhanie času, ako je napríklad čerpanie vody sitom. Reálni politici, ktorí neprestajne pripomínajú ‚pozitívne úspechy‘ parlamentnej činnosti sociálnej demokracie a používajú ich ako argument proti nevyhnutnosti a užitočnosti násilia v boji proletariátu, ani nezbadali, že tieto ‚úspechy‘ – hoc’ ako nepatrné – možno považovať len za produkt neviditeľného latentného násilia.“⁴¹ Z týchto poznatkov vyvodzovala, že proletariát sa nesmie obmedziť len na legalitu, lebo by podľahol buržoáznemu násiliu, ale musí sa usilovať sám použiť násilie. Toto násilie ešte Luxemburgová nevidela v samotnej proletárskej revolúcii, ale skôr v mimoparlamentnej akcii typu masového štrajku, verejnej demonstrácie a pod. Jej tvrdenia tiež nemožno vykladať ako obhajobu teroru a vznášanie požiadavky samotného násilia. V neskôr koncipovanom programe Zväzu spartakovcov sa v bode 3 jasne vyslovila proti teroru. „Proletárska revolúcia nepotrebuje pre svoje ciele nijaký teror, nenávidí a hnusí sa jej vražda človeka. Nepotrebuje tento prostriedok, keďže nebojuje proti jednotlivcom, ale proti inštitúciám.“⁴² Avšak „...násilie zostáva ultima ratio aj pre robotnícku triedu, pôsobí niekedy latentne, inokedy aktívne ako najvyšší zákon triedneho boja. A ak parlamentne alebo hocijakou inou činnosťou revolucionizujeme hlavy, robíme to preto, aby nakoniec v prípade potreby revolúcia vošla z hláv do pästí.“⁴³

Róza Luxemburgová sa postavila proti absolutizovaniu parlamentného i mimoparlamentného boja. Považovala ich za dve vzájomne podmienené formy proletárskeho boja, ktoré vyplývajú z objektívnych sociálnych protirečení a ktoré nemožno ľubovoľne zamieňať. Revolúciu a násilie, ktoré ju sprevádza, nezavrhovala pre svoju apolitickosť či nehumánnosť. Práve naopak, zdôrazňovala ju ako potrebu vymedziť sa voči stávajúcemu násiliu. Socialistické strany podľa nej musia byť pripravené na to, že skôr alebo neskôr dôjde k násilným zrážkam s buržoáziou, a to v prípadoch, „keď sa naše úsilie zameria proti životným záujmom vládnucich tried. Nedôjde k tomu zo záľuby v násilí alebo z revolučnej romantiky, ale z trpkkej historickej nevyhnutnosti. Parlamentarizmus ako samospasiteľný prostriedok politického boja robotníckej triedy je práve taký fantastický a nakoniec reakčný ako samospasiteľný generálny štrajk či samospasiteľné bariády. Pravdaže, v dnešných pomeroch je násilná revolúcia veľmi ťažko použiteľný, dvojsečný prostriedok. A môžeme očakávať, že proletariát ho použije len vtedy, ak to bude jediná schodná cesta a, pravdaže, len v tom prípade, ak celková politická situácia a pomer síl viac-menej zaručia pravdepodobnosť úspechu. Treba si však zásadne uvedomovať nevyhnutnosť použiť násilie tak v jednotlivých epizódach triedneho boja, ako aj pri definitívnom boji o štátnu moc, lebo práve toto poznanie je schopné dodať aj našej pokojnej, legálnej činnosti patričný dôraz a účinnosť.“⁴⁴

⁴¹ Tamže, s. 242, 243.

⁴² LUXEMBURG, R.: Was will der Spartakusbund? In *Gesammelte Werke*, zv. 4, Berlín 1974, s. 445.

⁴³ Tamže, s. 247.

⁴⁴ LUXEMBURG, R.: Und zum dritten Male das belgische Experiment. In *Gesammelte Werke*, zv. 1, druhá časť, s. 247.

Pertraktovaním úlohy proletariátu a v dôzraze na akciu (legálnu či nelegálnu) uvedomelej triedy, analýzami stratégií, resp. akcentom na čínorodosť robotníckeho hnutia Luxemburgová odmietala rozšírené presvedčenie, že kapitalistické zriadenie zanikne samo od seba. Uznávala síce, že kapitalistické zriadenie pre svoje vlastné protirečenia dospeje k tomu momentu, keď stratí svoje opodstatnenie, keď jednoducho nebude možným, no to neznamená, že zanikne samo od seba, automaticky, len na základe ekonomických krízových otrasov. Objektívne podmienky spoločenského vývinu vytvárajú len podmienky na dosiahnutie socializmu, k tomuto cieľu sa však nemožno dostať „bez nášho vedomého a plánovitého zásahu, bez politického boja robotníckej triedy za socialistický prevrat“. Socialistická spoločnosť nevznikne len na základe nepodplatiteľných dejinných zákonov, ale rozhodujúcu úlohu pri jej vzniku zohrá revolučný subjekt – proletariát. A preto jednou z najdôležitejších otázok z teoretického hľadiska bola pre Rózu Luxemburgovú otázka všestrannosti v dialektike objektívneho a subjektívneho v revolúcii, otázka dialektiky uvedomelosti a živelnosti, otázka dialektiky nevyhnutnosti a slobody. Pri riešení týchto úloh sa vyhradzovala proti dvom prúdom myslenia: proti ekonomickému objektivizmu a proti subjektivismu a voluntarizmu. R. Hilferding, O. Bauer, K. Kautsky a ďalší boli presvedčení, že kapitalistický spôsob výroby má v blízkej budúcnosti široké ekonomické možnosti. Tým vlastne odmietali ekonomickú nevyhnutnosť socialistickej revolúcie, a keďže ju nepripúšťali ani v nijakej historickej perspektíve, bezprostredne zdôvodňovali reformizmus. Naproti tomu sa Róza Luxemburgová snažila dokázať, že socialistická zmena je nevyhnutná ekonomicky. Robotnícka trieda už nemá čo stratiť a rovnako nemá od kapitalistického spoločensko-ekonomického usporiadania čo očakávať, preto musí byť pripravená na revolúciu.

Róza Luxemburgová nikdy nerezignovala na revolúciu. Hoci ju nepokladala za nevyhnutný spôsob prechodu k socializmu, revolúcia stále zostávala platným sociálnym prostriedkom nastolenia zmeny. Podľa J. M. Aleksandrova však Luxemburgová nedokázala úplne prekonať známu dogmu o „nevyhnutnom zániku kapitalizmu“. V Luxemburgovej chápaní uvedomelosť proletariátu závisí od toho, do akej miery dozreli podmienky spoločenského vývinu. Proletariát je produktom spoločnosti, no i mocným faktorom jej vývinu. A hoci jednotlivé podstatné štádiá spoločenského vývinu nemožno prekročiť, predsa nie je možné tento vývin spomaliť alebo urýchliť. Ako vysvetľuje J. M. Aleksandrov, hlavným motívom Luxemburgovej prác je snaha redukovať význam subjektívneho faktora na „urýchľovača“, resp. „spomaľovača“ historického procesu. „Nedokázala pochopiť, že proletariát môže do určitej miery zmeniť aj priebeh historickej nevyhnutnosti a dať historickému vývinu iný smer. Avšak (a to Róza Luxemburgová nepochopila) socialistická revolúcia, ktorú vedie strana, nielenže stojí na čele nevyhnutnosti, ale aj vytvára kvalitatívne nové možnosti využívaním objektívnych predpokladov.“⁴⁵ V rámci danej interpretácie nepostrehla dialektiku subjektívneho a objektívneho faktora v socialistickej revolúcii, čo jej bránilo vystúpiť z konceptu objektívnej nevyhnutnosti ekonomických podmienok

⁴⁵ *Dejiny marxistickej filozofie na prelome 19. a 20. storočia*. Bratislava : Pravda 1987, s. 234

a na základe toho sa rezervovane postaviť k strane „nového typu“, ktorej forma viedla proletariát k víťazstvu socialistickej revolúcie v Rusku v roku 1917. V tomto zmysle sa na jednej strane chcela vymedziť voči ekonomickému objektivismu, na strane druhej však svojím tvrdením, že „*jediná vec, ktorú si môže bojujúca strana uvedomelej triedy, t. j. sociálna demokracia, spolu s odborními uznávanými triedny boj, dovoliť a urobiť z ,vlastnej vôle' – v pravý čas vymedziť historické, sociálne a politické podmienky*“, neprekročila rámec tohto objektivismu a opomenula činný aspekt dialektického materializmu. Je však potrebné dodať, že svoje teoretické pozície sama revidovala v revolučnej praxi novembrových udalostí v Nemecku roku 1918.

Luxemburgovej úvahy o socialistickej revolúcii sa nevinú len okolo teoretického taktického zvažovania triedneho boja proletariátu, ale nadväzujú na pohnuté udalosti začiatku 20. storočia. Luxemburgová bezprostredne prežíva a vníma ruskú revolúciu z roku 1905, na ktorej sa aktívne zúčastnila vo Varšave, a rovnako reaguje na neskoršiu socialistickej revolúciu v Rusku v roku 1917. Hneď po vypuknutí revolučných udalostí v roku 1905 ocenila a vyzdvihla význam tejto historickej skúsenosti. Vnímalá ho ako vzpruhu akejkoľvek teoretickej práce a tvorivý počín, ktorý núti teoretika opúšťať svoje šablóny. Nielenže sa ponáhľala do poľskej časti Ruska, aby aktívne do revolučných udalostí zasiahla, ale hodnotila ich z hľadiska taktiky a medzinárodného dosahu na robotnícke hnutie. Ruský proletariát po prvý raz vystúpil na politické javisko samostatne ako trieda, ktorá „*jediná je historicky povolaná a schopná zvrhnúť cárizmus v Rusku aj inde vztyčiť zástavu civilizácie*“.⁴⁶ Luxemburgová vnímalá ruskú revolúciu ako „*proletársku revolúciu s buržoáznymi úlohami, alebo ináč povedané, buržoáznou revolúciu s proletárskymi socialistickými prostriedkami boja*“.⁴⁷ Nazerala na revolučné udalosti v Rusku cez rovnakú optiku ako V. I. Lenin, teda že išlo o revolúciu svojím obsahom buržoáznodemokratickú, ale svojimi bojovými prostriedkami proletársku.⁴⁸

V postojoch k revolučným udalostiam v Rusku, ktoré zaujímali osobnosti robotníckeho hnutia v Nemecku, môžeme sledovať rozdiely, ktoré sa neskôr prehĺbujú a vedú k roztrieštenosti a rozpadu nemeckej sociálnej demokracie. Názorové vnímanie ruskej revolúcie v nemeckom robotníckom hnutí korešponduje s tvorbou triednych línií vnútri politickej strany. V rokoch 1905 – 1906 sa protiklady medzi týmito triednymi líniami (oportunistami a revolučnými sociálnymi demokratmi) vyostrili v polemike o stanovisko k revolúcii v Rusku a v súvislosti so základnými otázkami stratégie a taktiky triedneho boja na začiatku 20. storočia. V tomto období sa objavuje nový oportunistický prúd, ktorý sa síce chce tváriť ako neutrálny a sledujúci líniu marxistickej filozofie, no ktorý nevyhnutne ústí do oportunizmu. Tzv. centrismus (ktorého hlavným teoretickým predstaviteľom sa stal Karol Kautsky) sa snažil zastávať marxistické centrum, teda akýsi

⁴⁶ LUXEMBURG, R.: Die Revolution in Russland. In *Gesammelte Werke*, zv. 1, druhá časť, c. d., s. 492.

⁴⁷ LUXEMBURG, R.: Die Krise der Sozialdemokratie (Junius-Broschüre). In LUXEMBURG, R.: *Politische Schriften*. Leipzig 1969, s. 310.

⁴⁸ LENIN, V. I.: Prednáška o revolúcii roku 1905. In LENIN, V. I.: *Spisy*. Zv. 23. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956, s. 222.

stred, neutralitu a objektivitu voči krajne pravicovým a ľavicovým prúdom v strane. Luxemburgová na jeho rozkladnú funkciu v robotníckom hnutí neskôr reagovala a vymedzila sa voči tejto konzervatívnej línii, ktorú považovala za latentný predvoj kliesiaci cestu otvorenému oportunizmu. Udalosti v Rusku v roku 1905 boli pre Rózu Luxemburgovú žriedlom historického optimizmu a nasledovaniahodným príkladom pre nemecké robotnícke hnutie. Ako povedala na zhromaždení 25. septembra 1906 v Manheime, „na základe celkovej situácie v Nemecku sa musíme aj my pripraviť na boj, v ktorom budú rozhodovať masy... Ruský proletariát nám musí byť vzorom nielen svojim stanoviskom k parlamentarizmu, ale aj svojim odhodlaním a odvahou vytýčiť si také politické úlohy, aké si vyžaduje historická situácia. Ak môžeme niečo čerpať z ruskej revolúcie, tak to nie je pesimizmus, ale najväčší optimizmus.“⁴⁹

Ruské revolučné udalosti vo februári i v októbri v roku 1917 ju zastihli vo väznici, preto jej prvé pohľady na revolúcie v Rusku sú ovplyvnené informačnými obmedzeniami. Jej prvé články o februárovej revolúcii v Rusku roku 1917, ktoré písala pre *Spartakove listy*, sú založené na historických analógiách. Podstatu februárovej revolúcie roku 1917 charakterizovala ako pokračovanie revolúcie z rokov 1905 – 1907. Úlohou revolúcie bolo splniť starý program: nastoliť demokratickú republiku, osemhodinový pracovný čas, vyvlastnenie veľkostatkárov a pod. Tento program sa však spájal s úlohou proletariátu – ukončiť svetovú vojnu.⁵⁰ Avšak práve riešením tejto úlohy sa ruský proletariát nevyhnutne dostával do „najostrejšieho protikladu k ruskej imperialistickej buržoázii, ktorá rojčí o Carihrade a čerpá zisky z vojny“.⁵¹ Buržoáznodemokratická revolúcia sa preto logicky musí premeniť na socialistickú, čo vedie Rózu Luxemburgovú k charakterizovaniu februárovej revolúcie ako prechodnej revolúcie svetodejinného dosahu. Luxemburgová pritom necháva otázku prechodu k socialistickej revolúcii otvorenú. Keď sa vo väznici dozvedela o udalostiach v Rusku v októbri (resp. novembri) 1917, napísala: „Ruská revolúcia a bolševická moc, ktorú priniesla, nastolila na program dňa problém sociálnej revolúcie. Všestranne vyhrotila triedny protiklad medzi kapitálom a prácou. Spôsobila, že medzi obidvoma triedami vznikla odrazu priepasť, z ktorej vzplanuli vulkanické pary a vyšľahli ohnivé plamene. Ako svojho času júnové povstanie parížskeho proletariátu a júnový boj po prvý raz rozpoltili buržoáznú spoločnosť prakticky na dve protikladné triedy, medzi ktorými môže byť iba boj na život a na smrť, tak postavila bolševická moc v Rusku buržoáznú spoločnosť tvárou v tvár tomuto poslednému boju na život a na smrť. Zničila a zmietla fikciu o krotkej robotníckej triede, s ktorou sa možno ako-tak dohodnúť, o socializme, ktorý sa vystatuje teoreticky neškodnými frázami, no v skutočnosti holduje zásade: žiť a nechať žiť – fikciu, čo vznikla v praxi posledných tridsiatich rokov nemeckej sociálnej demokracie a celej internacionály, ktorá išla v jej šľapajach. Ruská revolúcia tvrdou päsťou rozdrvila modus vivendi medzi socializmom a kapitalizmom, splodený

⁴⁹ LUXEMBURG, R.: *Redner der Revolution*. zv. XI.: Rosa Luxemburg, Berlin 1928, s. 29 – 30.

⁵⁰ LUXEMBURG, R.: *Die Revolution in Russland*. In *Spartakusbriefe*, s. 303, 304.

⁵¹ Tamtiež, s. 304.

parlamentarizmom v poslednom polstoročí a urobila zo socializmu, ktorý bol dovtedy nevinnou frázou volebnej agitácie a lákavou budúcnosťou, krvavo vážny problém súčasnosti.“⁵²

Róza Luxemburgová s nadšením uvítala novembrové udalosti, a ako v mnohých otázkach robotníckeho hnutia, vyjadrovala svoje sympatie k boľševikom. Otázka v súvislosti s ruskou revolúciou, ktorá ju zaujímala a ktorá bola už predtým predmetom jej polemik, bola otázka diktatúry proletariátu a demokracie. Luxemburgová už pred udalosťami Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie neocenila Leninovo nové poňatie strany. Informácie, ktoré mala k dispozícii, ako aj jej pobyt vo väzení, teda nemožnosť aktívne sa zúčastniť na vzniknutej situácii, ovplyvnila formulovanie Luxemburgovej kritických pohľadov na taktiku a stratégiu boľševikov, ktorú však o rok neskôr pod vplyvom revolučných udalostí v Nemecku prehodnocovala. Obhajovala diktatúru proletariátu a zároveň demokraciu. V tejto súvislosti nachádzala základnú chybu taktiky boľševikov, ktorí podľa nej postavili diktatúru proletariátu proti demokracii a rozhodli sa pre diktatúru s vylúčením demokracie. Tvrdila, že proletariát musí vykonávať diktatúru, ale diktatúru triedy, nie strany alebo kliky; diktatúra triedy značí: „v najširšej verejnosti, za najaktívnejšej nehatenej účasti ľudových mäs, v neobmedzenej demokracii“.⁵³

Luxemburgová v čase písania svojho rukopisu ešte nepoznala Leninovu prácu *Štát a revolúcia*, v ktorej vysvetľuje chápanie vzťahu diktatúry proletariátu a demokracie, vnímajúc ho nie ako dva odlišné spôsoby uplatnenia moci, ale práve v dialektickej súvislosti a jednote. Kým existujú antagonistické triedy, je podľa neho demokracia politickou formou násilia jednej triedy nad druhou. Proletárska demokracia má svoj reálny obsah v diktatúre proletariátu, ktorej úlohou je potlačiť nevyhnutný, zúfalý odpor zvrhnutej vykorisťovateľskej triedy, aby sa zaručila reálna sloboda utláčaných a vykorisťovaných vrstiev, aby sa uskutočnila socialistická prestavba hospodárstva a kultúry, aby sa rýchlo zveľadili výrobné sily a vybudovala beztriedna spoločnosť. Diktatúra proletariátu sa nemôže uskutočniť v „neobmedzenej“ demokracii. „*Demokracia nie je totožná s podriadením menšiny väčšine. Demokracia je štát uznávajúci podriadenie menšiny väčšine, t. j. organizácia systematického násilia jednej triedy nad druhou, časti obyvateľstva nad inou časťou obyvateľstva.*“⁵⁴ To neznamená protiklad diktatúry proletariátu, ale nadvládu väčšiny – proletariátu voči menšine, teda niekdajšej vykorisťovateľskej časti obyvateľstva. Uskutočnením revolúcie z jedného dňa na druhý nezmizne triedny antagonizmus, ale trieda zbavená moci sa usiluje získať ju späť. Preto je diktatúra proletariátu nevyhnutná pre nastolenie nových spoločensko-ekonomických vzťahov, a práve preto sa nevyklučuje demokraciou. Luxemburgová sa k diktatúre proletariátu húževnato hlásila, no jej konkrétny historický a politický obsah vnímala v teoretickej rovine abstraktne. „*Socialistická demokracia,*“ napísala, „*sa začne zároveň*

⁵² WEIL, F. (ed.): *Rosa Luxemburg über die russische Revolution*. Einige unveröffentlichte Manuskripte. Lipsko : Dr. Carl Grunberg, 1928, s. 295 – 296.

⁵³ LUXEMBURG, R.: *The Russian Revolution*. In SCHÜTRUMPF, J. (ed.): *Rosa Luxemburg or: The Price of Freedom*. Berlin : RLS, Carl Dietz, 2008, s. 59 – 93.

⁵⁴ LENIN, V. I.: *Štát a revolúcia*. Spisy, zv. 25. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1955, s. 359.

s odbúraním panstva a s výstavbou socializmu. Začne sa vo chvíli, keď socialistická strana uchopí moc. Táto demokracia nie je nič iné ako diktatúra proletariátu. Áno: diktatúra! Ale táto diktatúra je v tom, ako sa demokracia uplatňuje, a nie v tom, ako sa odstraňuje.“⁵⁵ Luxemburgová však na otázku, akú formu má mať odstraňovanie moci buržoázie, neodpovedala. Chápala demokraciu v intenciách buržoázných demokracií (volebné právo všetkých občanov, neobmedzená sloboda spolčovania, zhromažďovania a tlače a pod.), a teda nezohľadnila fakt, že aj demokratické formy sa menia, keď sa mení ich sociálny obsah. Keď Marx teoreticky zovšeobecňoval skúsenosti Parížskej komúny v roku 1871, vedel, že proletariát musí prekonať doterajšiu formu politického života, buržoázy parlamentarizmus, aby sa dostal k ozajstnej demokratickej štátnej moci. Preto poukazoval nielen na nový typ štátu, diktatúru proletariátu, ktorú stelesňovala Parížska komúna, ale aj na formu politickej organizácie spoločnosti, zodpovedajúcu tomuto typu. Napísal: „*Komúna sa utvorila z členov mestskej rady, zvolených všeobecným hlasovacím právom v jednotlivých okresoch Paríža. Boli zodpovední a hocikedy zosaditeľní. Jej väčšinu tvorili, prirodzene, robotníci alebo uznaní zástupcovia robotníckej triedy. Komúna nemala byť parlamentnou, ale pracujúcou korporáciou, súčasne výkonnou a zákonodarnou.*“⁵⁶

Reálne revolučné udalosti v Nemecku však napokon v praxi doviedli Luxemburgovú k prehodnoteniu svojich myšlienok, a to najmä pod vplyvom procesu konštituovania nového zastupiteľského orgánu. Spoznala, že rozhodovanie medzi utvorením robotníckych rád alebo národného zhromaždenia je rozhodovaním o politickej moci jednej alebo druhej triedy. Prikloniť sa k sformovaniu národného zhromaždenia znamenalo vráťť revolúciu do historického štádia buržoázných revolúcií, prikloniť sa k utváraniu robotníckych rád znamenalo konštituovať politickú moc proletariátu. Uvedomením, že z hľadiska podstaty problému ide o rozličné zastupiteľské orgány, v ktorých si dve antagonistické triedy organizujú svoju politickú moc, sa tak prihlásila k leninskej formulácii problému: buď ústavodarné zhromaždenie, alebo ústredná rada robotníckych a vojenských delegátov – „*iba jedno z dvoch môže byť správne.*“⁵⁷ Konkrétne revolučná prax ju doviedla k východisku svojich niekdajších teoretických úvah. „*Dnes nejde o to, či demokracia alebo diktatúra. Otázka, ktorú nastolili dejiny, znie: buržoázna demokracia alebo socialistická demokracia. Lebo diktatúra proletariátu, to je demokracia v socialistickom zmysle. Diktatúra proletariátu (...) to je použitie všetkých politických prostriedkov moci na uskutočnenie socializmu, na vyvlastnenie kapitalistickej triedy – v zmysle a z vôle ľudovej väčšiny proletariátu, teda v duchu socialistickej demokracie.*“⁵⁸ Odteraz už ne-definovala socialistickú demokraciu ako „ne-

⁵⁵ LUXEMBURG, R.: *The Russian Revolution*. In SCHÜTRUMPF, J. (ed.): *Rosa Luxemburg or: The Price of Freedom*, c. d., s. 59 – 93.

⁵⁶ MARX, K.: *Občianska vojna vo Francúzsku*. In MARX, K., ENGELS, F.: *Vybrané spisy*, zv. I. Bratislava : Pravda 1963, s. 431.

⁵⁷ LUXEMBURG, R.: *Der Weg zum Nichts*. In LUXEMBURG, R.: *Ausgewählte Reden und Schriften*, zv. II. Berlín 1955, s. 623.

⁵⁸ LUXEMBURG, R.: *Die Nationalversammlung*. In LUXEMBURG, R.: *Ausgewählte Reden und Schriften*, zv. II. Berlín 1955, s. 606.

obmedzenú“, ale ako vôľu revolučnej väčšiny proletariátu, ktorý zorganizoval v robotníckych a vojenských radách svoje revolučné násilie na potlačanie násilia buržoázie a na jej vyvlastnenie. Preto dospela k jasnému a zreteľnému názoru: aby mohol vývoj v Nemecku viesť k zriadeniu socialistickej republiky, treba dať všetku moc robotníckym a vojenským radám. „*Ide o to, aby sa ‚Liberté, Egalité, Fraternité‘, ktoré proklamovala roku 1789 buržoázia vo Francúzsku, stali po prvý raz pravdou tým, že sa odstráni panstvo buržoázie. Ako prvý akt k tomuto oslobodzujúcemu činu treba nahlas pred celým svetom a pred storočiami svetových dejín zaznamenať: Čo doteraz platilo ako rovnoprávnosť a demokracia – parlament, národné zhromaždenie, rovnaký volebný lístok, bol klam a máj! Celá moc v rukách pracujúcich má ako revolučná zbraň na rozdrvenie kapitalizmu – to jediné je skutočná rovnoprávnosť, to jediné je skutočná demokracia!*“⁵⁹ Predpokladom socialistickej revolúcie je nahradenie štátnych a parlamentných orgánov buržoázneho triedneho panstva proletárskymi triednymi orgánmi – robotníckymi a vojenskými radami. Obsahom ich politickej misie je prevzatie kontroly nad výrobou a napokon skutočné vedenie výroby, resp. odstránenie monopolu jednej triedy na pracovné prostriedky, ktoré sa musia stať vlastníctvom všetkých, čo znamená odstránenie kapitalistického spôsobu výroby. Jasné revolučné stanovisko bolo obsiahnuté v programe Zväzu spartakovcov. Medzi dvadsiatimi naliehavými bodmi formulujúcimi sociálne, hospodárske a politické opatrenia na medzinárodné zabezpečenie revolúcie tak nachádzame principiálne opatrenia: odzbrojiť kontrarevolúciu a vyzbrojiť ľud vytvorením ľudovej milície, ktorej jadrom je červená garda; zriadiť revolučný tribunál na odsúdenie hlavných vinníkov vojny a všetkých sprisahancov kontrarevolúcie; vytvoriť jednotnú nemeckú socialisticкую republiku; všetku moc odovzdať radám; od základu zmeniť sociálne zákonodarstvo tak, aby sa skrátil pracovný deň a aby sa podstatne zmenili spôsoby výživy, bývania a výchovy; okamžite nadviazať spojenie s bratskými stranami v zahraničí, aby sa pre socialisticкую revolúciu vytvorila medzinárodná základňa a aby svetový proletariát vybojoval a zabezpečil mier.^{60 61}

⁵⁹ LUXEMBURG, R.: Nationalersammlung, oder Räteregierung? In LUXEMBURG, R.: *Ausgewählte Reden und Schriften*, zv. I. Berlin 1955, s. 643 – 644.

⁶⁰ *Bericht über den grundungsparteitag der kommunistischen Partei Deutschlands (Spartakusbund) vom 30. Dezember 1918 bis 1. Januar 1919*, bez vročenia a udania miesta, s. 50, 51.

⁶¹ Program ďalej nastolil hospodárske požiadavky: 1. konfiškácia všetkého dynastického majetku a príjmov z nich v prospech všetkých; 2. anulovanie štátnych a iných verejných dlhov, takisto vojnových pôžičiek, okrem úpisov do určitej výšky, ktorú stanoví ústredná rada robotníckych a vojenských rád; vyvlastnenie pôdy všetkých veľkých a stredných poľnohospodárskych podnikov; vytvorenie socialistických poľnohospodárskych výrobných družstiev s jednotným ústredným riadením v celej ríši; maloroľnícke hospodárstva zstanú vo vlastníctve majiteľov, kým dobrovoľne nevstúpia do poľnohospodárskych družstiev; 4. republika rád vyvlastní všetky banky, bane, huty, všetky priemyselné veľkopodniky; 5. konfiškácia všetkých majetkov od určitej výšky, ktorú určí ústredná rada; 6. republika rád prevezme všetku verejnú dopravu; 7. vo všetkých podnikoch uskutočniť voľby do podnikových rád, ktoré majú v zhode s robotníckymi radami riadiť vnútorné záležitosti podnikov, upravovať pracovné pomery, kontrolovať výrobu a napokon prevziať vedenie podniku; 8. ustanovenie ústrednej štrajkovej komisie s podnikovými radami, ktorá má zaručiť začínajúcemu štrajkovému hnutiu v celej ríši jednotné vedenie, socialisticкую orientáciu a zabezpečiť čo najväčšiu podporu politickej moci – robotníckych a vojenských rád. (*Bericht über den grundungsparteitag der kommunistischen Partei Deutschlands (Spartakusbund) vom 30. Dezember 1918 bis 1. Januar 1919*, bez vročenia a udania miesta, s. 55).

Praktická skúsenosť revolučnej udalosti tak priviedla Rózu Luxemburgovú k záverom a k politickej praxi, ktoré korešpondovali s leninskou taktikou a postojom. Sama deklarovala potrebu brať si príklad z boľševikov a nemeckému robotníckemu hnutiu prízvukovala, že svoju revolučnú prax sa učia od Rusov.⁶² Aj toto jasné revolučné stanovisko a jemu zodpovedajúca politická prax viedli buržoáznu vládnucu triedu, ktorej vládnymi reprezentantmi sa v časoch novembrovej revolúcie stali Luxemburgovej straníckí oportunistickí kolegovia, k brutálnej vražde Luxemburgovej a Liebknechta, ktorých principiálny program znamenal ohrozenie po vojne sa stabilizujúcej politickej moci buržoázie. Revolučné myslenie Rózy Luxemburgovej je výrazom teoretickej a praktickej súvzťažnosti. V línii jej uvažovania môžeme identifikovať vývoj postojov, ktoré sa utvárali v spletitej ceste politického života a udalostí, do ktorých bola táto teoretička a politička vrhnutá. Tak ako Marxovi poslúžili udalosti Parížskej komúny, aby ich mohol zovšeobecniť vo svojich teoretických záveroch, ako Lenin využil revolúciu roku 1905 a 1907 pre ďalšie rozvíjanie revolučného myslenia a praxe, tak i Róza Luxemburgová dialekticky využíva praktické revolučné skúsenosti roku 1918, aby dospela k rovnakým záverom ako Marx a Lenin. Program, ktorý pomáhala koncipovať, obsahoval body, ktoré sa stali súčasťou socialistických premien v spoločnostiach v 20. storočí a korešpondovali tak väčšmi ako s teoretickou súvislosťou a priamou nadväznosťou na istú myšlienkovú líniu, s praktickými požiadavkami uskutočnenia stanoveného cieľa – nastolenia socialistickej spoločnosti.

3. Akumulácia kapitálu

Potom, čo Luxemburgová prijala miesto na stránickej škole nemeckej sociálnej demokracie, v teoretickej rovine sa stretávala s otázkami súvisiacimi s výkladom marxistickej teórie v imperialistickom štádiu kapitalizmu. Marx v polovici 19. storočia rozvinul teóriu pracovnej hodnoty. „*Pracovnú hodnotu stotožnil s množstvom spoločensky nutnej práce na výrobu tovaru (priamej a nepriamej, zhmotnenej v strojoch, zariadeniach, budovách používaných vo výrobnom procese a pod.), a na nej postavil svoju teóriu nadhodnoty. Nadhodnota bola podľa neho výsledkom rozdielu novovytvorenej hodnoty a hodnoty pracovnej sily, pričom tým, že si ju kapitalista pri vlastnil sám, bola v konečnom dôsledku zdrojom vykorisťovania.*“⁶³ Pred Luxemburgovou stáli viaceré otázky týkajúce sa fungovania kapitalizmu už nie v polovici 19. storočia, ale na začiatku 20. storočia. Ako sama tvrdila, dialektika spočíva v neustálom aktualizovaní a aplikovaní teórie na praktickú stránku sociálneho vývoja. Preto sa svojou prácou tiež podujala vysvetliť javy, o ktorých sa domnievala, že Marxova koncepcia ich obchádza. Svoje prednášky najskôr vydáva-

⁶² LUXEMBURG, R.: Rede zum Programm, gehalten auf dem grundungsparteitag der Kommunistischen Partei Deutschland (Spartakusbund). In RADZUN, G. (ed.): *Politische Schriften*. Lipsko 1960, s. 393, 394.

⁶³ SABAYOVÁ, M.: *Základy ekonómie pre neekonomické študijné odbory*. Bratislava : Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2016, s. 21.

la v brožúrach.⁶⁴ Neskôr ich prepracúvala a dopĺňala, pričom sa väčšmi usilovala preniknúť do analýzy Marxovho *Kapitálu*, aby v rámci jedného celku mohla interpretovať aktuálne problémy jej doby – problémy imperializmu a revolúcie. V priebehu pedagogickej práce dozrela u Luxemburgovej úvaha napísať úplne novú teoretickú ekonomickú prácu vysvetľujúcu aktuálnu situáciu v rámci marxistickej metodológie, ktorá by zodpovedala otázky vtedajšieho štádia kapitalizmu. Úlohou, ktorú si vytýčila, bolo odhaliť objektívnu zákonitosť imperializmu ako konečnej fázy kapitalizmu. Aby mohla odкрыť procesy imperializmu, stanovila si ambíciu preskúmať ekonomické korene všetkých imperialistických javov a tendencií. Už od začiatku pôsobenia v Nemecku sledovala štatistické materiály o rozvoji výrobných síl, vnímala a teoreticky zatiaľ len parciálne (v článkoch a brožúrach) reagovala na prebiehajúce konflikty o zdroje surovín, o odbyťiská a sféry kapitálových vkladov v Číne, Maroku, na Balkáne a v Turecku, vnímala odlišnosť situácie po prepuknutí americko-španielskej vojny o Kubu v roku 1898, ktorá je považovaná za prvú imperialistickú vojnu v dejinách,⁶⁵ všimla si viditeľné presuny v krízových cykloch alebo zmeny v štruktúre obyvateľstva mnohých kapitalistických štátoch. V duchu marxistickej tradície hľadala príčiny týchto spoločenských zmien v materiálnej výrobe spoločnosti. Pokračujúc teda v metodologickej tradícii marxizmu, chcela marxistickú metodológiu aplikovať na zmenené podmienky kapitalizmu, a to tak, že bude pri skúmaní imperializmu vychádzať zo zákonitostí, ktoré umožnia pochopiť imperialistickú fázu ako celok.

Za typické vonkajšie prejavy imperializmu považovala konkurenčný boj kapitalistických štátov o kolónie a sféry vplyvu, ako i o možnosť investovať európsky kapitál, systém medzinárodných pôžičiek, militarizmus, vysoké ochranné clá, vedúcu úlohu bankového kapitálu a priemyselných kartelov vo „svetovej politike“.⁶⁶ Luxemburgová sa neuspokojila s postihnutím danej situácie a opisom reálií imperializmu v Európe alebo v iných častiach sveta, snažila sa preniknúť do ekonomickej zákonitosti týchto procesov, ktorá by ich vysvetľovala a ponúkala riešenia spoločenských problémov. Všimla si najmä imperialistickú expanziu predovšetkým do ázijských, afrických, austrálskych a amerických oblastí, ktoré ju viedli k sformulovaniu vlastnej aktualizácie Marxovej ekonomickej koncepcie. Tieto historické skutočnosti viedli k jej presvedčeniu o nepostačujúcej koncepcii marxistickej reprodukcie kapitálu. Podľa nej Marxov teoretický ab-

⁶⁴ Róza Luxemburgová plánovala sériu popularizačných brožúr, každá z nich mala mať rozsah troch až štyroch stránkov a mala sa venovať určitému ucelenému problému: 1. Čo je národné hospodárstvo? 2. Spoločenská prax. 3.,4.,5. Hospodárske dejiny (prapôvodná komunistická spoločnosť, feudálne hospodárske systémy, stredoveké mesto a remeselnícke cechy). 6. Tovarová výroba. 7. Námezdná práca. 8. Zisk z kapitálu. 9. Kríza. 10. Tendencie kapitalistického vývinu. (In LASCHITZOVÁ, A. – RADČUN, G.: *Róza Luxemburgová. Jej činnosť v nemeckom socialistickom hnutí*, c. d., s. 261, pozri Róza Luxemburgová, J. H. W. Dietzovi, 28. júla 1916. IISG Amsterdam, neusporiadaná pozostalosť Rózy Luxemburgovej, bez signatúry.)

⁶⁵ Americko-španielska vojna o nezávislosť Kuby sa považuje za prvú imperialistickú vojnu, pretože v tejto vojne sa bojovalo o už raz rozdelené územie (Kuba spadala pod sféru vplyvu Španielska do r. 1898), keď do bojov o jej nezávislosť vstúpili USA, aby na ostrove uplatnili svoje mocenské politické a ekonomické záujmy).

⁶⁶ LUXEMBURG, R.: *Die Akkumulation des Kapitals. Ein Beitrag zur ökonomischen Erklärung des Imperialismus*, c. d., s. 24

straktný predpoklad „čistého kapitalizmu“ (spoločensko-výrobnej formácie, ktorú tvoria kapitalisti a robotníci) mu síce poslužil ako teoretická pomôcka, no práve v epoche imperializmu sa ukazuje ako neadekvátny. Preto je cieľom jej ekonomického teoretického skúmania aktualizovať marxizmus v zmysle poopravenia tohto predpokladu a aplikovania marxistickej metodológie na epochu vlastnú Luxemburgovej – epochu imperializmu.

Pri svojej teoretickej analýze Róza Luxemburgová vychádzala z platnosti marxistickej teórie kríz. Krízu ako formu prejavu anarchie vo výrobe kapitalistickej spoločnosti považovala za faktor determinujúci objektívne nevyhnutný zánik kapitalistickej hospodárskej štruktúry. Kríza bola pre Rózu Luxemburgovú formou, v ktorej sa prejavovalo protirečenie medzi výrobou a výmenou.⁶⁷ Vo svojom výklade nadväzovala na veľmi rozšírenú predstavu v nemeckej sociálnej demokracii, že východiskom socialistického prevratu bude všeobecná zhubná kríza. V jeho rozvíjaní však, ako poukazujú Radczun a Laschitzová, sa odchyľila od Marxových myšlienok, pretože na rozdiel od Marxa a Engelsa odvodzovala krízu primárne z protirečenia medzi výrobou a spotrebou bez toho, aby analyzovala oveľa hlbšie základné protirečenie medzi spoločenským charakterom výroby a súkromným charakterom privlastňovania, z čoho podľa nich vyplývala tendencia hľadať príčiny krízy v kapitalizme mimo výroby.⁶⁸ Na jednej strane tak poukázala na objektívnu historickú pomínutelnosť kapitalistickej spoločenskej formácie, na druhej strane (podľa viacerých teoretikov) nezvládla vnútornú dynamiku procesu rozkladu, vyplývajúcu zo základného protirečenia celého vývojového procesu, z protirečenia medzi spoločenským charakterom výroby a súkromným privlastňovaním. Teória kríz, ktorú formulovala už v práci Sociálna revolúcia alebo reforma?, sa stala náčrtom pre základnú koncepciu teórie imperializmu. Ako píše, „skutočnosť, že sa nezadržateľne blížíme k začiatku konca, k posledným krízam kapitalizmu, vyplýva práve z tých istých javov, ktoré dočasne spôsobili, že ku krízam teraz nedochádza. Keď sa vytvorí svetový trh so všetkým, čo k tomu patrí, a nebude sa môcť ďalej rozširovať, keď sa bude pritom nezadržateľne zvyšovať produktivita práce, potom sa bude v kratších alebo dlhších intervaloch periodicky prejavovať rozpor medzi výrobnými silami a hranicami výmeny, ktorý sa opakovaním stane čoraz ostrejší a prudší. A práve tie javy, na ktorých stavia Bernstein ako na „prostriedkoch prispôsobovania sa“ kapitalizmu – úver a podnikateľské organizácie –, sú osobitne vhodné na to, aby sme sa priblížili k tomuto obdobiu, aby sa svetový trh rýchlo utvoril a rýchlo vyčerpá. Domnienka, že kapitalistická výroba by sa mohla „prispôbiť“ výmene, predpokladá jednu z dvoch možností: alebo bude svetový trh neobmedzené a donekonečna rásť, alebo naopak, rast výrobných síl bude obmedzovaný, aby neprekročil hranice trhu. Prvý prípad je fyzicky nemožný, proti druhému stojí skutočnosť, že vo všetkých oblastiach výroby dochádza na každom kroku k technickým prevratom, ktoré deň čo deň plodia nové výrobné sily.“⁶⁹

⁶⁷ LUXEMBURG, R.: Sozialreform, oder Revolution? In LUXEMBURG, R.: Gesammelte Werke, zv. 1, prvá časť, c. d., s. 406.

⁶⁸ LASCHITZOVÁ, A. – RADCZUN, G.: Róza Luxemburgová. Jej činnosť v nemeckom socialistickom hnutí, c. d., s. 271.

⁶⁹ LUXEMBURG, R.: Sozialreform, oder Revolution? In LUXEMBURG, R.: Gesammelte Werke, zv. 1, prvá časť, c. d., s. 375.

Keďže Róza Luxemburgová odvodzovala krízu predovšetkým z protirečenia medzi výrobou a spotrebou, nevysvetľovala nevyhnutnosť zániku kapitalizmu predovšetkým zo zmien v procese materiálnej výroby. Ekonomická zákonitosť zániku kapitalizmu sa jej javila skôr ako problém realizácie nadhodnoty v nekapitalistických oblastiach svetového trhu. Teoretickú analýzu imperializmu poňala teda ako analýzu zákonov kapitalistickej akumulácie. Kapitalistický spôsob výroby ovládajú záujmy zisku a kapitalista sa akumuláciou kapitálu usiluje dosiahnuť neustále rastúci zisk. Avšak skôr, ako by mohol akumulovať, musí svoju nadhodnotu realizovať. A preto stojí pred Rózou Luxemburgovou otázka, kde všade môže kapitalista realizovať svoju nadhodnotu. „*Sám problém tu vychádza z nasledujúcej funkcie. V spoločnosti vyrábajúcej po kapitalisticky, to znamená vyrábajúcej nadhodnotu, spotrebujú celú nadhodnotu tí, ktorí si ju privlastnili, kapitalistická trieda.*“⁷⁰ Ak prijmeme model „čistého kapitalizmu“ (ktorý nie je možný a Luxemburgová ho ako abstraktnú schému pripisuje Marxovi), kupcom a spotrebiteľom celej masy tovaru, v ktorom je realizovaná robotníková nadpráca, môže byť iba trieda kapitalistov. Keď chce však kapitalista akumulovať, nemôže celú privlastnenú nadhodnotu vynaložiť na predmety svojej osobnej spotreby, určitú časť tejto nadhodnoty musí zachovať a investovať do rozšírenia svojej výroby. Realizuje tzv. rozšírenú reprodukciu kapitálu. „*Keby sa však všetci kapitalisti rozhodli obmedziť svoju osobnú spotrebu v snahe kapitalizovať časť získaných príjmov, potom úhrnný produkt kapitalistickej výroby sa nemôže realizovať na trhu, lebo nenájde kúpyschopného spotrebiteľa. Avšak všetky produkty sa musia kúpiť a spotrebovať, kto ich teda spotrebúje? Kapitalistická forma spotreby zvečnenej nadpráce robotníkov vlastne nevyrieši problém odbytu, lebo náklady na modernizáciu výroby, na výstavbu nových závodov a fabrik koniec koncov len mnohonásobne zväčšujú hromadenie finálnych výrobkov, čiže množstvo prostriedkov priamej spotreby dodávanej na trh. Robotníci si toto množstvo finálnych výrobkov nemôžu ani kúpiť, ani spotrebovať, pretože ich možnosti sú vymedzené celkovou hodnotou variabilného kapitálu, z ktorého im kapitalista vyčleňuje mzdu. Tieto finálne produkty nemôžu spotrebovať ani kapitalisti, pretože časť prostriedkov musia zachovať na akumuláciu. Tieto prostriedky im slúžia na rozšírenú reprodukciu.*“⁷¹ Kde teda hľadať miesta a formy odbytu všetkých finálnych výrobkov kapitalistickej výroby? Róza Luxemburgová vysvetľuje: „*Kapitalistická výroba dodáva spotrebné prostriedky, ktoré prevyšujú jej vlastnú potrebu (potrebu robotníkov a kapitalistov) a ktorých odberateľmi sú nekapitalistické vrstvy a krajiny. Napríklad anglický bavlnársky priemysel dodával v prvých dvoch tretinách 19. storočia (a sčasti dodáva podnes) bavlnené látky roľníkom a mestskej maloburžoázii na európskom kontinente, ďalej roľníkom v Indii, Amerike, Afrike atď. Spotreba nekapitalistických vrstiev a krajín bola tu základom obrovského rozšírenia bavlnárskeho priemyslu v Anglicku. Pre tento bavlnársky priemysel sa v samom Anglicku rozvinul rozsiahly strojársky priemysel, ktorý dodával vretená a krosná, ďalej v súvislosti s tým sa rozvíjal rozsiahly hutnícky a uhoľný priemysel atď. V tomto prípade*

⁷⁰ LUXEMBURG, R.: *Akumulácia kapitálu*. Bratislava : 1979, s. 403..

⁷¹ *Dejiny marxistickej filozofie na prelome 19. a 20. storočia*, c. d., s. 240.

realizovala skupina II (spotrebné prostriedky) svoje výrobky v čoraz väčšej miere v nekapitalistických spoločenských vrstvách a vlastnou akumuláciou vytvárala rastúci dopyt po domácich výrobkoch skupiny I (výrobné prostriedky), čím pomáhala tejto skupine realizovať nadhodnotu a zvyšovať akumuláciu.⁷² Róza Luxemburgová si uvedomovala skutočnosť, že kapitalistická výroba musí vždy produkovať väčšie množstvo spotrebných predmetov ako v skutočnosti môžu spotrebovať kapitalisti a námezdní robotníci. Z toho podľa nej vyplýva, že abstraktný model „čistého kapitalizmu“, ktorý sa skladá len z dvoch komponentov, t.j. súhrnného kapitalistu a zo súhrnného námezdného robotníka, je iba teoretickou schémou. Totiž na to, aby kapitalistická reprodukcia mohla fungovať vo vlastnom zmysle, je potrebný ešte jeden, tretí komponent, a to platbyschopný kupec a spotrebiteľ veľkej časti kapitalistickej výroby, ktorý sám osebe nie je ani kapitalistom, ani námezdným robotníkom. Podľa Rózy Luxemburgovej je možné takého spotrebiteľa nájsť len v nekapitalistickom prostredí kapitalizmu. Ak také prostredie neexistuje, stráca možnosti existencie aj sám kapitalizmus.

Na začiatku 20. storočia bolo ešte mnoho geografických území, ktoré neboli zasiahnuté (alebo boli len málo zasiahnuté) kapitalistickým spôsobom výroby, čo primalo Rózu Luxemburgovú vidieť riešenie problému aktualizácie Marxovej koncepcie práve v zohľadnení týchto historických skutočností a postihnutí ekonomických zákonitostí imperializmu prostredníctvom zdôraznenia nevyhnutnosti existencie nekapitalistického prostredia.⁷³ Podľa nej marxistické schémy z polovice 19. storočia nestačia na vysvetlenie rozšírenej reprodukcie kapitálu práve preto, že Marx abstrahoval od nekapitalistického prostredia. „...Marx dôsledne a vedome prijal ako teoretický predpoklad svojej analýzy vo všetkých troch zväzkoch *Kapitálu* všeobecné a výlučné panstvo kapitalistického spôsobu výroby. Pravda, za týchto podmienok neexistujú – tak ako v schéme – nijaké iné spoločenské triedy ako kapitalisti a robotníci. (...) Tento predpoklad je teoretickou pomôckou v núdzi – v skutočnosti nikde nebola a ani nie je sebestačná kapitalistická spoločnosť, v ktorej by vládla výlučne kapitalistická výroba.“⁷⁴ Nekapitalistické prostredie hrá kľúčovú úlohu pre imperialistickú epochu, pretože je nevyhnutné pre pohyb kapitalistickej akumulácie. Akumulácia kapitálu napreduje v neprestajnej látkovej výmene s nekapitalistickými sociálnymi formami a môže existovať iba dovtedy, kým sa toto prostredie vyskytuje.⁷⁵ Podľa výkladu Rózy Luxemburgovej je charakteristickou črtou imperializmu „rozšírenie nadvlády zo starých kapitalistických krajín do nových oblastí a v hospodárskom i politickom konkurenčnom boji kapitalistických krajín o tieto oblasti“.⁷⁶ Imperializmus je teda politický „výraz procesu akumulácie kapitálu v jeho konkurenčnom boji o zvyšky ešte nikým neobsadeného nekapitalis-

⁷² LUXEMBURG, R.: *Akumulácia kapitálu*, c. d., s. 406, 407.

⁷³ DINUŠOVÁ, D.: *Rosa Luxemburg's Contribution to the Current Debate on Strategies for Social Change*. In: <http://kapacc.blog.rosalux.de/files/2014/01/Rosa-Luxemburg's-Contribution7.2.2014.pdf> (náhľad 21. 8. 2019).

⁷⁴ LUXEMBURG, R.: *Akumulácia kapitálu*, c. d., s. 402.

⁷⁵ Tamže, s. 321.

⁷⁶ Tamže, s. 338.

tického prostredia“.⁷⁷ Táto zákonitosť akumulácie kapitálu navodzuje aj podmienky pre jeho nevyhnutný zánik, ktoré sa vytvoria vyčerpaním nekapitalistického prostredia. Kapitalizmus je podľa Luxemburgovej „*aj v čase úplnej zrelosti v každom smere odkázaný na súčasnú existenciu nekapitalistických vrstiev a spoločností. (...) Akumuláciu kapitálu si nemožno predstaviť bez predpokladu výlučného a absolútneho panstva kapitalistického spôsobu výroby, tak ako je v každom smere nemysliteľná bez nekapitalistického prostredia (...) vyplýva z toho prudká túžba kapitálu zmocniť sa týchto území a spoločností. (...) Existencia nekapitalistických odberateľov nadhodnoty je teda priamou životnou podmienkou kapitálu a jeho akumulácie, potiaľ je teda rozhodujúcim bodom problému akumulácie kapitálu.*“⁷⁸

Na druhej strane je nutné zdôrazniť, že pri svojej analýze vychádzala z nesprávneho predpokladu. Marx nikdy neredukoval reálny kapitalizmus na abstraktný model „čistého kapitalizmu“, ktorý sa skladal iba z kapitalistov a námezdných robotníkov. V *Kapitáli* využil túto idealizujúcu abstrakciu len ako heuristický postup pri výklade prechodu od abstraktného ku konkrétnemu v rámci svojej metódy. Avšak už v *Rukopisoch „Grundrisse“* (1857 – 1859) napísal, že v rámci takej abstrakcie nemožno v celom rozsahu vysvetliť akumuláciu kapitálu. To isté opakuje aj v *Kapitáli*, kde veľkú časť tretieho zväzku venoval analýze predkapitalistických foriem ekonomiky v ich vzájomnom pôsobení s kapitalizmom.

Dielo *Akumulácia kapitálu* sa stalo jedným z najdiskutovanejších prác svojich čias a vzbudzuje otázky dodnes. Z hľadiska vývoja kapitalizmu v 20. storočí sa však ukazuje, že nekapitalistické prostredie ako definujúci prvok imperialistického štádia kapitalizmu nepostačuje. Kapitalizmus sa šíri geograficky, no súbežne s tým postupne preniká do vnútorných štruktúr každej spoločnosti. Jeho výrazom v 20. storočí bol monopol, teda logický dôsledok stále intenzívnejšej koncentrácie kapitálu. V. I. Lenin, ktorý vychádzal zo skúmania zmien v procese materiálnej výroby a z Marxových poznatkov o koncentrácii a centralizácii výroby a kapitálu, považoval práve monopol za „*najvladnejší ekonomický základ kapitalizmu*“.⁷⁹ Imperializmus je podľa neho „*zvláštne dejinné štádium kapitalizmu. Táto zvláštnosť je trojaká: 1. – monopolistický kapitalizmus; 2. – príživnícky alebo zahŕňajúci kapitalizmus; 3. – odumierajúci kapitalizmus. Vystriedanie slobodnej konkurencie monopolom je základnou hospodárskou črtou, podstatou imperializmu.*“⁸⁰ Hoci sa Luxemburgová sústredila na analýzu akumulácie kapitálu prostredníctvom jeho expanzívnej povahy do nekapitalistického prostredia, vnímala tiež nástup monopolov, ktoré postupne vystriedali „slobodnú konkurenciu“. V článku *Výsledok kartelového hospodárstva* (1899) poznamenala, že v hospodárskej štruktúre Severnej Ameriky „*panstvo monopolov*

⁷⁷ Tamže, s. 423

⁷⁸ Tamže, s. 422, 423.

⁷⁹ LENIN, V. I.: Imperializmus ako najvyššie štádium kapitalizmu. In LENIN, V. I.: *Výbrané spisy*, zv. 2. Bratislava : Pravda 1973, s. 467.

⁸⁰ LENIN, V. I.: Imperializmus a rozkol socializmu. In LENIN, V. I.: *Výbrané spisy*. Zv. 23. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956, s. 96.

nastúpilo na miesto slobodnej konkurencie“⁸¹, no zároveň vyslovila obavy o možnosť uplatnenia kartelov v Európe.⁸² Bezprostredne pred vypuknutím prvej svetovej vojny už konštatovala, že vznik monopolov je medzinárodný jav koncentrácie a centralizácie výroby a obehu. „*Kapitalistická výroba, priemyselňovanie sveta postupovalo v poslednom štvrtstoročí míľovými krokmi. Technický pokrok nadobudol netušený rozmach vo všetkých oblastiach, najmä v elektrotechnike, v chemickom priemysle a vo využití vzdušného priestoru pre dopravu. Súčasne koncentrácia kapitálu, priemyselné veľkopodniky, vytváranie kartelov a trustov, rast akumulovaného bankového kapitálu a jeho medzinárodný vplyv vystupňovali nadvládu vládnucich tried do oblundných rozmerov.*“⁸³ Napriek tomu, že Luxemburgová nevenovala svoj ústredný záujem vytváraniu monopolov a ich dosahom na spoločensko-ekonomickú situáciu, bola už na prelome 19. a 20. storočia presvedčená, že „*ak by sa americké kartelové hospodárstvo stalo medzinárodným zlom, nebolo by prekážkou socializmu, ale bičom, ktorý ženie všetky obeť víťazného postupu kapitálu do náručia socializmu a natoľko vyostreje protirečenia kapitalistickej spoločnosti, že spoločnosť privíta socialistický prevrat ako jedinú spásu z útrap kapitalistického panstva*“.⁸⁴

Záverom Rózy Luxemburgovej je nevyhnutnosť zrútenia kapitalistickej spoločensko-ekonomickej formácie, a to nie samozrútením, ale aktívnym činom utláčaných vrstiev – robotníkov. Ekonomické výskumy Rózy Luxemburgovej smerujú teda k prakticko-revolučným záverom. Jej cieľom bolo dokázať, že kapitalizmus nikdy nemôže dosiahnuť úroveň úplne zrelého a definitívne zavŕšeného systému vzťahov. Svojou podstatou je prechodnou historickou formou, ktorej poslaním je burcovať strnulý nekapitalistický svet, vyviesť ho zo stavu trvalej rovnováhy, a tým ho priviesť k socialistickej revolúcii. Preto je nezmyselné odkladať túto revolúciu a čakať, kým kapitalizmus dozreje. Kapitalizmus nemôže dospieť do štádia svojho zavŕšenia ako ekonomický systém, lebo by to znamenalo koniec jeho vývinu. Rovnako tiež definovala a vysvetlila ekonomickú podstatu imperialistickej politiky, ktorú počas svojho života zaznamenávala a ktorá ovplyvnila dejinné udalosti tiež v Európe. Hoci Luxemburgová zdôrazňovala výskyt nekapitalistického prostredia ako podmienky realizácie imperializmu, záverom, ktorý jej analýza podopierala, bola nevyhnutnosť jeho nahradenia socializmom. Svojou prácou okrem iného zdôraznila ekonomickú podmienenosť tzv. „svetovej politiky“. Sformulovala ucelenú analýzu, podopretú bohatým faktografickým materiálom a ponúkajúcu aktívne revolučné východisko. Naliehavosť revolučného činu sa v interpretácii Rózy Luxemburgovej vyhocuje najmä v konfrontácii so základnou metódou imperializmu – militarizmom.

⁸¹ LUXEMBURG, R.: Ein Ergebnis der Kartellwirtschaft. In *Gesammelte Werke*, zv. 1, prvá časť, s. 538.

⁸² Tamže, s. 585.

⁸³ LUXEMBURG, R.: *Fundfundzwanzig Jahre Matifeier*. In *Gesammelte Werke*, zv. IV., vyd. K. Zetkinová a A Warski. Berlín 1928, s. 292, 293.

⁸⁴ LUXEMBURG, R.: *Ein Ergebnis der Kartellwirtschaft*. *Gesammelte Werke*, zv. 1, prvá časť, c. d., s. 538.

4. Militarizmus ako metóda imperializmu

Analýza akumulácie kapitálu a rovnako aj historické okolnosti doby vedú Luxemburgovú k potrebe objasnenia militarizmu. Z hľadiska svojho výskumu ho nechápe ako náhodný jav svetovej politiky alebo ako patologickú anomáliu spoločnosti, ale ako konkrétny dôsledok ekonomického procesu. Odhaľuje, že akumulácia kapitálu má ako celok, ako konkrétny historický proces dve stránky. Jedna stránka sa uskutočňuje v sfére tvorby nadhodnoty, t.j. v továrni, v bani, na poľnohospodárskom statku a na tovarovom trhu. Keď skúmame akumuláciu iba z tejto stránky, javí sa ako čisto ekonomický proces; jeho najdôležitejšia fáza prebieha medzi kapitalistom a robotníkom. Ten sa však v oboch fázach: v továrni i na trhu, pohybuje – dodáva Luxemburgová – výlučne v hraniciach tovarovej výmeny, výmeny ekvivalentov. Navonok v tejto sfére panuje pokoj, vlastníctvo i rovnosť, no podrobná vedecká dialektická analýza odhaľuje, ako sa pri akumulácii vlastnícke právo mení na prisvojovanie si cudzieho vlastníctva, tovarová výmena na vykorisťovanie a rovnosť na triednu nadvládu. Druhá stránka akumulácie kapitálu sa uskutočňuje medzi kapitálom a nekapitalistickými výrobnými formami. Jej dejiskom je celý svet. V tejto sfére vládnu ako metódy koloniálna politika, systém medzinárodných pôžičiek, politika záujmových sfér a vojny. Tu celkom bez obalu a otvorene vystupuje násilie, podvod, útlak a drancovanie a len s námahou možno v tomto chaose politického násillia a merania síl odhaliť prísne zákony ekonomického procesu.⁸⁵ Vnímajúc tieto dve roviny spoločensko-ekonomickej reality vystupuje Luxemburgová kriticky k liberálnej teórii, ktorá skúma len jednu stránku ekonomického systému: doménu „mierovej konkurencie“, technických zázrakov a čistého obchodu, pričom druhú stránku, oblasť násillia, oddeľuje od ekonomickej oblasti považujúc ju za viac-menej náhodné prejavy zahraničnej politiky. Pritom podľa Luxemburgovej je násilie pomocným prostriedkom ekonomického procesu. „*Obidve stránky akumulácie kapitálu sú navzájom organicky spojené podmienkami reprodukcie kapitálu. Kapitál sa rodí nielen ‚zaliaty krvou a špinou, ktorá vyteká zo všetkých jeho pórov od hlavy až po päty‘, ale takto sa aj krok za krokom presadzuje vo svete a takto v čoraz prudších krčovitých záchvatoch pripravuje svoj vlastný zánik.*“⁸⁶ Ako na počiatku, tak i v koncoch kapitalistickej spoločensko-ekonomickej formácie je prítomné násilie.

Militarizmus plní v dejinách kapitálu presne vymedzenú funkciu. V každej historickej fáze kapitalizmu je prítomné násilie a vojny, ktoré idú ruka v ruke s ekonomickými procesmi. Nielenže ich dopĺňajú, ale priamo slúžia ako nástroje tvorby nových trhov, novej akumulácie, vzrastania mocenských sfér vplyvu a teda ziskov. Násilie má rozhodujúcu úlohu v prvopočiatoch európskeho kapitálu, v období tzv. pôvodnej akumulácie. Má rozhodujúcu úlohu „*pri dobývaní Nového sveta a indických oblastí s korením, neskôr pri dobývaní moderných kolónii, rozbíjaní sociálnych zväzkov primitívnych spoločností a privlastňovaní si ich výrobných prostriedkov, pri vynucovaní tovarového obchodu v krajinách, v ktorých sociálna štruktúra zaostáva za tovaro-*

⁸⁵ LUXEMBURGOVÁ, R.: *Akumulácia kapitálu*, c. d., s. 524, 525.

⁸⁶ Tamže, s. 525.

*vým hospodárstvom, pri násilnej proletarizácii domorodcov a vynucovaní námezdnjej práce v kolóniách, pri vytváraní a vynucovaní záujmových sfér európskeho kapitálu v mimoeurópskych oblastiach, pri vynucovaní železničných koncesii v zaostalých krajinách a pri vymáhaní právnych nárokov európskeho kapitálu z medzinárodných pôžičiek a napokon vystupuje ako prostriedok konkurenčného boja kapitalistických krajín o oblasti s nekapitalistickou kultúrou.*⁸⁷

Okrem tejto významnej funkcie si Róza Luxemburgová všimla, že militarizmus je pre kapitál tiež prvoradým prostriedkom realizácie nadhodnoty, t. j. ako oblasť akumulácie. Militarizmus je a zostane podľa Luxemburgovej „*najmocnejším pilierom politického ujarmenia proletariátu bez ohľadu na to, kto platí náklady*“.⁸⁸ Avšak pre robotnícku triedu je nevyhnutné uvedomiť si, že tieto náklady platí sama prostredníctvom nepriamych daní. Luxemburgová podrobne analyzuje proces tvorby nadhodnoty, proces reprodukcie kapitalistickej spoločnosti a dospieva k záveru, že militarizmus na úkor normálnych životných podmienok robotníckej triedy zabezpečuje vydržovanie orgánov kapitalistickej nadvlády, existencie armády, ako aj veľkolepú oblasť akumulácie kapitálu. Negatívne dôsledky, ktoré sa podpisujú pod samotnú reprodukciu kapitálu a v ktorých sa prejavuje protirečivý charakter kapitalistickej spoločensko-ekonomickej formácie, najskôr kapitalistická trieda necíti a vo svojich výpočtoch ich neberie do úvahy. Tým, že sa kapitál namiesto zvyšovania miezd robotníkov, a tým zlepšovania/udržovania ich životných podmienok, orientuje stále vo väčšej miere na zaistovanie svojej nadvlády prostredníctvom militarizmu, militaristickými investíciami a akciami, ktoré sú rovnako oblasťou akumulácie kapitálu, dochádza z dlhodobého hľadiska k celkovému zhoršovaniu podmienok robotníctva. Zhoršovanie podmienok, za ktorých sa obnovuje pracovná sila, vedie v konečnom dôsledku k zhoršovaniu samej pracovnej sily, k poklesu jej priemernej intenzity a produktivity, teda aj k ohrozeniu podmienok na výrobu nadhodnoty. Tieto dôsledky sa prejavujú vo všeobecnom zostrení obranných akcií námezdných robotníkov.⁸⁹ Pre vládnucu triedu je však militarizmus „*nenahraditeľný v trojakom ohľade: po prvé ako prostriedok boja konkurujúcich ‚národných záujmov‘ proti iným národným skupinám, po druhé ako najdôležitejšia investícia zo strany finančného a priemyselného kapitálu a po tretie ako nástroj triedneho panstva vo vnútri krajiny proti pracujúcemu ľudu*“.⁹⁰

Narastajúce vojenské ťaženia a boje, ktoré sa stali súčasťou politickej situácie na začiatku 20. storočia a ktoré Luxemburgová bezprostredne vnímala, ústia do katastrofy, ktorá sa presúva z oblastí periférie – krajín s prevažne nekapitalistickým prostredím – do krajín pôvodu týchto násilných výbojov. Ako jedna z mála nemeckých sociálnych demokratov si uvedomovala hroziace nebezpečenstvo vojny. V rokoch 1913 a 1914 sa venovala takmer výlučne otázkam militarizmu. Z praktického hľadiska v jej antimilitaristickej činnosti zaujíma významné miesto vystúpenie vo Flechenheime, na základe ktorého bola neskôr obžalovaná a odsúdená. Cieľom jej

⁸⁷ Tamže, s. 526.

⁸⁸ LUXEMBURG, R.: Die zweite Lesung der Wehrvorlage. In : *Leipziger Volkszeitung*, č. 132, z 11. júna 1913.

⁸⁹ LUXEMBURGOVÁ, R.: *Akumulácia kapitálu*, c. d., s. 538, 539.

⁹⁰ LUXEMBURG, R.: Sozialreform, oder Revolution? In : *Gesammelte Werke*, zv. 1, prvá časť, c. d., s. 397.

aktivít – verejných vystúpení, publikačnej činnosti, masívnej obhajoby v súdnom procese – bola mobilizácia nás do zásadného boja proti imperializmu a militarizmu, proti vnútornej a zahraničnej politike vládnucej triedy. Jej ciele a boj vyplýval práve z teoretického poznania vzájomnej podmienenosti vzťahu medzi imperializmom a militarizmom. Keďže nemožno odstrániť jedno bez druhého, hrozba vojny bola pre Luxemburgovú akcelerátorom triedneho boja namiereného proti vláde kapitálu. Vojna vyhocovala triedny boj.

Luxemburgová burcovala masy do vojny proti kapitálu (aj odmietnutím vojny za imperialistické záujmy vládnucej triedy). Pri svojom praktickom boji si najmä pred vypuknutím prvej svetovej vojny všímala techniky, akými sa snažila vládnuca trieda podporiť militantné nálady v spoločnosti. Keďže kapitálové vklady do armády sú diktované výlučne záujmami kapitálu a keďže aj nevyhnutné páky – parlamentný zákonodarný aparát a tlač určená na vytváranie tzv. verejnej mienky – sú v rukách kapitálu, má imperializmus tendenciu negovať demokraciu. Naznačila dve špecifické metódy, ktorými sa nemecký imperializmus najmä od roku 1912 veľmi výrazne pokúšal zapriať ľudové masy do vojny. V tomto smere poukazovala na parlamentnú demagógiu na jednej strane (vytváranie vedomia, že skutočnými konajúcimi osobami sú poslanci, zatiaľ čo masy sú len divákmi⁹¹) a na druhej strane na organizované ideologické štvanie nás (propagácia vojny, upevňovanie národného povedomia v konfrontácii s inými národmi, podnecovanie, vytváranie aureoly hrdinstva v súvislosti s obranou proti vonkajšiemu nepriateľovi a pod.). Militarizáciu spoločenského života pochopila ako zákonitý dôsledok imperializmu. Jediným východiskom bola naliehavá požiadavka postaviť sa proti týmto militaristickým náladám, odhaliť ich príčiny a pôvod, ktoré nie sú v propagandou vykonštruovaných vonkajších nepriateľoch, ale ktoré pochádzajú zo spoločensko-ekonomického podhubia kapitalistickej spoločnosti. Luxemburgová tak odhaľovala, že nepriateľmi Nemcov nie sú Francúzi, Angličania, Číňania alebo iné národy, ale ich vlastná kapitalistická vládnuca trieda, ktorá ich v záujme rastu vlastného zisku vrhala do civilizačnej katastrofy. „*Dnešný imperializmus,*“ píše Róza Luxemburgová, „*nie je ‚úvodom k expanzii kapitálu‘ ako v Bauerovej schéme, ale iba posledným úsekom historického procesu jeho expanzie: je obdobím všeobecnej zostrenej svetovej konkurencie medzi kapitalistickými štátmi o posledné zvyšky nekapitalistického prostredia vo svete. Ekonomická a politická katastrofa je v tejto konečnej fáze takisto živlom existencie kapitálu, normálnou formou jeho existencie, ako bola v ‚pôvodnej akumulácii‘ vo fáze jeho vzniku. Objavenie Ameriky a námornej cesty do Indie nebolo iba prométeovským výkonom ľudského ducha v oblasti kultúry, ako to podáva liberálna legenda, ale bolo nerozlučne späté aj s periodicky sa opakujúcimi sériami masového vyvražďovania primitívnych národov Nového sveta a s obľudným obchodom s otrokmi, ktorých odvliekli z Afriky a Ázie. V dnešnej konečnej imperialistickej fáze je hospodárska expanzia kapitálu takisto nerozlučne spätá s celou sériou koloniálnych výbojov a svetových vojen, ktoré prežívame. Príznakom imperializmu ako posledného konkurenčného boja o kapitalistickú svetovládu nie je len*

⁹¹ LUXEMBURG, R.: Die zweite Lesung der Wehrvorlage. In: *Leipziger Volkszeitung*, č. 132, z 11. júna 1913.

*osobitná energia a všestrannosť tejto expanzie, ale – a to je špecifickým symptómom, že vývinový kruh sa začína uzatvárať – aj okolnosť, že z oblastí, ktoré sú objektom rozhodujúceho boja o expanziu, smeruje spätný úder do tých krajín, z ktorých expanzia vychádza. Imperializmus dovádza tak katastrofu ako formu existencie z periférie kapitalistického vývinu späť k jej východiskovému bodu. Po štyroch storočiach, počas ktorých expanzia kapitálu vydávala existenciu a kultúru všetkých nekapitalistických národov Ázie, Afriky, Ameriky a Austrálie napospas neprestajným konvulziám a masovej záhube, vrhá teraz kultúrne národy samotnej Európy do série katastrof, ktorých výsledkom môže byť iba zánik kultúry alebo prechod k socialistickému spôsobu výroby. Vo svetle tohto poznania si utvára proletariát svoje stanovisko voči imperializmu; ide mu o všeobecné vyrovnanie sa s panstvom kapitálu. Taktické pravidlo jeho postoja je dané touto historickou alternatívou.*⁹² V Luxemburgovej žiadna iná, tretia možnosť postupných reforiem, zlepšovania podmienok proletariátu vo svetle ideí sociálnej spravodlivosti a spravodlivej redistribúcie bohatstva nevystupuje. Svoje stanovisko jasne artikuluje v dvoch možných alternatívach budúceho vývoja spoločnosti: „*Alebo víťazstvo imperializmu a zánik každej kultúry ako v Ríme, vyludnenie, spustošenie, degenerácia, veľký cintorín, alebo víťazstvo socializmu, čiže uvedomelá bojová akcia medzinárodného proletariátu proti imperializmu a jeho metóde – vojne.*“⁹³ Zmierenie sa s imperializmom a snahy realizovať v rámci neho reformnú politiku sú v koncepcii uvažovania Rózy Luxemburgovej výrazom oportunistu, utopických ideálov maloburžoázie, vyjadrujúce nepochopenie ekonomických a spoločenských procesov.

Luxemburgová vedecky nastoľuje túto alternatívu, a aj keď sa primárne opiera o ekonomické kategórie fungovania kapitalizmu, sama vojnu prežíva a veľmi senzitívne vníma jej krivdy. O svojom vnútornom prežívaní vojnových udalostí zanechala bohaté svedectvo prostredníctvom listov adresovaných priateľom. Približujú nám Luxemburgovú už nie len ako ekonómku, političku, teoretičku, ale sú spojivom jej odborného a profesijného života s ľudskou stránkou osobnosti. Nachádzame v nich Luxemburgovú ako osobnosť živého ducha s umeleckými sklonmi, skromnú, a aj v zložitých situáciách optimistickú. No zároveň môžeme pozorovať empatiu a prežívanie vojnových dôsledkov, ktoré u nej vedú k stále húževnatejšiemu boju proti ich príčinám. Príznačne tieto črty podáva list Žofii Liebknechtovej z roku 1917, napísaný z väzenia vo Vratislave: „...*zažila som tu veľký žiaľ; na dvor, po ktorom sa prechádzam, prichádzajú často vozy od vojska, naložené vrecami a starým vojenským šatstvom a bielizňou, neraz s krvavými škrvnami (...) tuná ich skladajú, rozdelia po celách, kde ich opravia a potom zasa posielajú vojsku. Nedávno prišiel taký voz, do ktorého zapriahli namiesto koní byvoly (...) bol tak vysoko naložený vrecami, že s ním byvoly nemohli cez prah vrát. Vojak, ktorý išiel s vozom, brutálny chlap, začal ich tak mlátiť hrubým koncom biča, že ho dozorkyňa rozhorčene oslovila, či vraj nemá nijaký súcit s tými zvieratami. ‚S nami ľuďmi tiež nemá nik súcit,‘ odvetil so zlým*

⁹² LUXEMBURG, R.: *Die Akkumulation des Kapitals. Ein Beitrag zur ökonomischen Erklärung des Imperialismus*, c. d., s. 137, 138.

⁹³ LUXEMBURG, R.: *Die Krise der Sozialdemokratie (Junius-Broschüre)*. In *Politische Schriften*, c. d., s. 242.

úsmevom a začal ešte zúrivejšie... Zvieratá vťahli konečne voz do dvora, ale jedno z nich krvácalo. (...) Pri skladaní stáli potom zvieratá ticho, vyčerpané a jedno z nich, to, ktoré krvácalo, pozeralo pred seba s výrazom v čiernej tvári a nežných čiernych očiach ani uplakané decko. Bol to priam výraz dieťaťa, ktoré tvrdo potrestali a ktoré nevie prečo – začo dostalo, nevie, ako by uniklo tomuto mučeniu a surovému násiliu (...) stála som tam a zviera na mňa pozrelo, tiekli mi slzy – boli to jeho slzy, človek sa o najmilšieho brata nemôže tak chvieť, ako som sa ja chvela v mojej bezmocnosti pre tento tichý žiaľ, (...) ako tu obidvaja stojíme, takí bezmocní a tupí a sme spojení v žiali, v bezmocnosti a túžbe... Väzni sa zatiaľ mali rezko okolo voza, skladali ťažké vrecia a vláčili ich do domu, vojak však zastrčil obidve ruky do vreciek, prechádzal sa dlhými krokmi cez dvor, usmieval sa a ticho hvízdal nejakú odrhovačku. A celú nádheru vojny som mala pred sebou...“⁹⁴

Tvárou v tvár vojnovým skúsenostiam a identifikácii ich príčin sa hneď po prepustení z väzenia vrhla Róza Luxemburgová do praktického boja proti imperializmu. Spolu s Karlom Liebknechtom sa v rámci novovzniknutej politickej organizácie snažili na troskách drancovanej krajiny vybojovať trvalý mier prostredníctvom etablovania socialistickej spoločnosti. So zápalom sa pustili do agitačnej práce medzi širokými vrstvami obyvateľstva, do organizácie demonštrácií, otvorene vznášajúc požiadavku odstránenia imperializmu ako príčiny vojny. Paradoxne práve oni boli často osočovaní z vojnového štvania. V Berlíne sa objavovali plagáty vyzývajúce k zavraždeniu Luxemburgovej a Liebknechta. „Zabite Luxemburgovú a Liebknechta! Potom budete mať chlieb, prácu a mier!“⁹⁵ Tieto výzvy nezostali len frárou vytlačenou na kúsok papiera. Nenašiel sa však nik z tých, ktorých mali výzvy podnietiť. Luxemburgová a Liebknecht písali, agitovali, burcovali, pokračovali vo svojej predošlej činnosti, podporení širokými vrstvami nemeckého obyvateľstva. A tak príznačne pre predošlý ideový vývoj v sociálnej demokracii Nemecka niesla vláda zložená a vedená práve sociálnymi demokratmi politickú zodpovednosť za násilnú smrť oboch týchto politických predstaviteľov.

5. Čo sa stalo s Luxemburgovou?

Luxemburgovej dielo zanechalo výraznú stopu v dejinách robotníckeho hnutia, ale tiež v teoretickej oblasti venujúcej sa páľčivým problémom spoločnosti. A tak jej príspevok nachádzame vo viacerých rovinách: Luxemburgovú môžeme zachytiť ako významnú historickú osobnosť, ktorá ovplyvnila a formovala kľúčové situácie svetových dejín, no zároveň ju môžeme vnímať ako teoretičku, ktorá môže prehovárať tiež k súčasníkovi. Na jednej strane je tu teda historický rozmer hodnotenia tejto osobnosti a jej vkladu do dejín, na druhej strane rozmer filozofický, ktorým sa Luxemburgovej odkaz neskončil jej zavraždením, ale prežíva v ďalšom spracovaní

⁹⁴ LUXEMBURGOVÁ, R.: *Listy z väzenia*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956, s. 59 – 61.

⁹⁵ LASCHITZOVÁ, A. – RADZUN, G.: *Róza Luxemburgová. Jej činnosť v nemeckom socialistickej hnutí*, c. d., s. 466.

a interpretáciách jej diela. Prostredníctvom svojej práce, metodologických východísk a záverov, ktorými poskytla Róza Luxemburgová nástroje na uchopenie spoločenskej reality nielen v historických perspektívach, ale v ucelenej koncepcii vysvetľujúcej spoločenské procesy kapitalizmu, dostáva táto autorka priestor i dnes. Práve na poli filozofickej reflexie jej diela sa vynára viacero otázok: Možno Luxemburgovej teoretické závery aplikovať na súčasnú spoločnosť tzv. globálneho kapitalizmu? Čo môžeme z jej diela považovať za relevantné pre pochopenie súčasnej spoločnosti? Zapadli vari pojmy ako oportunizmus, revizionizmus, militarizmus alebo imperialismus prachom či možno nimi označované sociálne aspekty identifikovať tiež v súčasných reáliách? Podobné otázky týkajúce sa aktualizácie jej teoretického odkazu sa stali predmetom početných štúdií, sú neustále prediskutované na konferenciách, seminároch, v akademických krúžkoch. Filozofické pole pýtania sa však v súvislosti s Rózou Luxemburgovou poskytuje ešte ďalšiu oblasť problematiky. Tou je nepochybne spôsob, akým sa počas sto rokov s Luxemburgovej dielom zaobchádzalo, ako sa interpretuje, čo sa zvykne z bohatej škály jej textov a problematiky zdôrazňovať a čo naopak býva obchádzané.

V súvislosti so spracovaním diela Rózy Luxemburgovej nachádzame v dejinách posledných sto rokov zápas o charakter jej teoretického odkazu. Do roku 1989 bola v literatúre (vo vtedajších socialistických štátoch) vnímaná najmä ako ekonómka a politička robotníckeho hnutia, ktorá sa síce dopustila teoretických chýb, no nikdy nerezignovala na revolúciu a antikapitalistický zápas. V tomto období sa však na ňu nezabúdalo ani v kapitalistických štátoch, no v hodnotení jej diela sa nezvýrazňuje jej boj proti oportunizmu a neoblomná požiadavka socialistickej spoločnosti ako jediného riešenia prekonania imperialismu a s ním súvisiacej permanentnej vojny, ale Róza Luxemburgová tu vystupuje ako „demokratická socialistka“, keď sa v jej diele zvykne zvýrazňovať kritika postupov, ktoré sa v praxi uplatnili na začiatku 20. storočia v Rusku. V tomto duchu je stavaná proti marxizmu, ktorý rozpracoval a uplatnil V. I. Lenin. Aj z tohto hľadiska je preto zaujímavý vzťah Luxemburgovej a Lenina, teda to, v čom nachádzali obaja autori styčné body a v čom sa, naopak, rozchádzali. Rozsah a zameranie štúdie neumožňuje dostatočný priestor na spracovanie tejto širokej problematiky, preto sa obmedzíme len na stručné načrtnutie postojov, v ktorých sa obaja rozchádzali a v ktorých, naopak, nachádzali názorovú zhodu. Táto problematika by si iste zaslúžila samostatné a podrobnejšie spracovanie.

Luxemburgová sa s Leninom prvý raz stretla v roku 1901. Neskôr spolu s ním a jeho stranicami kolegami trávila niekoľko dní v kúpeľoch vo Fínsku a v roku 1907 sa zúčastnila na porade ľavicových sociálnych demokratov, ktorú zorganizoval práve V. I. Lenin. Okrem osobného kontaktu nachádzame medzi týmito dvoma autormi prepojenia prostredníctvom ich spisby, v ktorej často jeden na druhého reagujú. Lenin sa kriticky stavia k Luxemburgovej najmä v súvislosti s jej výkladom akumulácie kapitálu, k jej názorom týkajúcim sa národnostnej otázky a tiež ku kritike výstavby komunistickej strany v Rusku. Naopak Luxemburgová kritizuje Lenina za novú stranícku koncepciu a vyjadruje nesúhlas s niektorými postupmi ruských boľševikov. Ako už bolo spomínané, kým Luxemburgová považovala za definujúcu črtu imperialismu existenciu

nekapitalistického prostredia a expanziu do týchto oblastí, ktorá zabezpečuje akumuláciu kapitálu, Lenin za definujúcu črtu imperializmu považoval monopol ako výraz koncentrácie kapitálu. V oblasti národnostnej otázky sa Luxemburgová s Leninom rozchádzala v opodstatnenosti národnostných bojov. Luxemburgová označovala národnostné požiadavky za prejavy buržoázneho nacionalizmu a pripisovala im spiatočnícku úlohu. Zastávala názor, že robotnícke strany nemajú brať do úvahy národnosť robotníkov a pri ich zakladaní treba prihliadať nanajvýš na geografické hranice existujúcich štátov. Podľa nej právo na nezávislosť a slobodu môže dať národom len socializmus. Luxemburgová obhajujúc internacionalizmus považovala národnostnú otázku za prežitok minulosti. Lenin naproti tomu upozorňoval na nesprávnosť jednostranného odmietania národných požiadaviek, ktoré podľa neho nezodpovedá reálnemu stavu a záujmom robotníckeho hnutia. Podľa neho treba podporovať v národných hnutiach to, čo je v nich pokrokové. V súvislosti s týmto chápaním prisudzuje proletariátu dvojakú úlohu: „*bojovať proti každému nacionalizmu (...); uznať nielen úplnú rovnoprávnosť, pokiaľ ide o vytvorenie štátu, t. j. právo národov na sebaurčenie, na oddelenie; popri tom a v záujme úspešného boja proti každému nacionalizmu ktoréhokoľvek národa obhajovať jednotu proletárskeho boja a proletárskych organizácií, ich splnutie v internacionálnom spoločenstve*“.⁹⁶

Ďalšou spornou oblasťou oboch teoretických prístupov bola Luxemburgovej kritika konkrétnych politických krokov ruskej revolúcie. Luxemburgová ťažko znášala uzavretie brest-litovského mieru, ktorý kriticky vnímala najmä zo svojich internacionalistických pozícií. Podľa nej každý separátny mier je prejavom buržoáznej politiky, pretože vôbec nehľadá na osudy európskeho proletariátu, ide mu len o to, aby z pazúrov vojny oslobodil jedinú krajinu.⁹⁷ Imperialistickú vojnu podľa nej mohla zlikvidovať iba svetová proletárska revolúcia.⁹⁸ V uzatvorení dohody s imperialistickými mocnosťami videla Luxemburgová výraznú hrozbu pre existenciu samotnej ruskej revolúcie. Na jednej strane sa dá tvrdiť, že nepochopila politickú stratégiu, ktorá viedla k uzatvoreniu brest-litovského mieru ako spôsobu vystúpenia z vojny, a tým upevnenia revolúcie, na druhej strane poukázala na tendencie vývoja podobných politických krokov. „*A teraz hrozí,*“ napísala, „*bolševikom ako konečná stanica ich trnistej cesty to najstrašnejšie; ako nebezpečný príznak sa blíži – spojenectvo bolševikov s Nemeckom! To by bol napokon posledný článok osudnej reťaze, ktorú zavesila svetová vojna na hrdlo ruskej revolúcii: najprv ústup, potom kapitulácia a napokon spojenectvo s nemeckým imperializmom.*“⁹⁹ Napriek tejto kritike sa Luxemburgová k bolševikom hlásila. Označovala ich za historických dedičov anglických rovnostárov (levelerov) a francúzskych jakobínov.¹⁰⁰ „*Všetku revolučnú česť a akcieschopnosť, ktoré chýbajú sociálnej demokracii na Západe, predstavovali bolševici. Ich Októbrové povstanie*

⁹⁶ LENIN, V. I.: *Zobrané spisy*, zv. 25. Bratislava 1979, s. 388.

⁹⁷ LUXEMBURG, R.: *Brennende Zeitfragen*. Spartakusbriefe. Berlín 1958, s. 352, 353.

⁹⁸ Tamže, s. 355.

⁹⁹ LUXEMBURG, R.: *Die russische Tragödie*. Spartakusbriefe. Berlín 1958, s. 457.

¹⁰⁰ IŠA, J.: Úvod. In LUXEMBURGOVÁ, R.: *Akumulácia kapitálu*, c. d., s. 38, 39.

nebolo iba ozajstnou záchranou ruskej revolúcie, ale aj záchranou cti medzinárodného socializmu. “¹⁰¹ Diskusie o stratégiách, taktikách a teoretických princípoch na poli medzinárodného robotníckeho hnutia svedčia o živom tvorivom prostredí, ktoré hľadá cesty ustanovenia nových spoločenských vzťahov. Nejde o pole dogmatické, kde nemožno vyslovovať svoje názory, ale práve naopak, mnohostranná kritika neoddeľuje jednotlivé koncepcie a pohľady od seba, neizoluje teoretikov, spája ich v spoločnom hľadaní adekvátnych východísk. Svojou tvorbou vytvára sociálnu prax, v ktorej sloboda človeka je myslieť odlišne. Hoci Luxemburgová s Leninom mnohokrát nesúhlasila a on mal tiež kritický pohľad na jej spracovanie a hodnotenia viacerých spoločenských udalostí a metód triedneho boja, zostávali na jednom poli, poli triedneho boja proti imperializmu. Jeden druhého otvorene kritizovali, no vyjadrovali si tiež vzájomné uznanie a úctu.¹⁰² V súvislosti s Luxemburgovej kritikou ruskej revolúcie je nevyhnutné tiež dodať, že svoj spis *Ruská revolúcia*, ktorý napísala vo väzení, chcela po svojom prepustení a pod vplyvom novembrových udalostí v Berlíne revidovať. Podľa K. Zetkinovej podal o tomto jej zámere svedectvo Leo Jogiches. Pôvodné hodnotenie revolúcie vzniklo vo väzenskej izolácii, bez dostatočného materiálu. Po prepustení z väzenia sa Luxemburgová začínala v tejto otázke lepšie orientovať a nepomýšľala ani na uverejnenie svojej kritiky. „*Mala v úmysle napísať nové, väčšie pojednanie o ruskej revolúcii.*“¹⁰³ K tej sa však už nedostala. Pôvodný nedokončený rukopis po jej smrti uverejnil Paul Lévi v roku 1922. Rukopis dodnes vyvoláva mnohé diskusie a vytvára pôdu pre možné interpretácie Luxemburgovej koncepcie ako koncepcie socialistickej revolúcie uskutočňovanej demokratickou cestou. Z hľadiska viacerých postulátov obsiahnutých v spise Rózy Luxemburgovej je toto tvrdenie problematické. Pertraktovanie kritiky Leninovho prístupu môže vyvolávať otázky týkajúce sa snahy o izoláciu Luxemburgovej od spôsobu realizácie sociálnej zmeny v Rusku. Navyše podobné tendencie nachádzame už na začiatku 20. storočia. Keď Axelrod a Potressov organizovali uverejňovanie ohováračských článkov o bolševikoch v nemeckej straníckej tlači, Potressov v máji roku 1904 Axelrodovi napísal: „*Podľa môjho názoru je veľmi dôležité vypracovať generálny plán kampane proti Leninovi. Keď ho máme vyhodit' zo sedla, tak už definitívne, metodicky a plánovite... Ako poraziť Lenina? To je otázka! Predovšetkým si myslím, že treba proti nemu postaviť nejaké autority – Kautského (to už je pripravené), Rózu Luxemburgovú a Parvusa.*“¹⁰⁴ Na základe viacerých historiografických skutočností sa možno domnievať, že Potressovova úloha oddeliť Lenina od autorít sa objavuje aj v neskoršom filozofickom vývoji. Z tohto pohľadu môže byť aj spomínaná interpretácia Luxemburgovej odkazu

¹⁰¹ LUXEMBURG, R.: *Gesammelte Werke*, zv. 4, Berlín 1974, s. 341.

¹⁰² V. I. Lenin o nej po jej smrti napísal: „*Róza Luxemburgová sa mýlila v otázke nezávislosti Poľska, mýlila sa v teórii akumulácie kapitálu, mýlila sa, keď v júli roku 1914 spolu s Plechanovom, Vanderveldom, Kautským a i. obhajovala jednotu bolševikov s menševikmi; mýlila sa vo svojich prácach písaných vo väzení roku 1918 (príčom sama po návrate z väzenia koncom roku 1918 a začiatkom roku 1919 napravila väčšinu svojich chýb). Ale napriek týmto svojim chybám bola a ostane orlom*“ (LENIN, V. I.: *Spisy*, zv. 33, Bratislava 1952 – 1972, s. 181).

¹⁰³ Tamže, s. 29. Pozri tiež IŠA, J.: Úvod. LUXEMBURGOVÁ, R.: *Akumulácia kapitálu*, c. d., s. 38, LASCHITZOVÁ, A. – RADZUN, G.: *Róza Luxemburgová. Jej činnosť v nemeckom socialistickej hnutí*, c. d., s. 401.

¹⁰⁴ Cit. podľa *Dejiny Komunistickej strany Sovietskeho zväzu v šiestich zväzkoch*, zv. 1, s. 617.

ako „demokratického socializmu“ vnímaná ako pokus o odtrhnutie Luxemburgovej od Lenina s cieľom ideologickej integrácie robotníckeho hnutia do imperialistického systému.¹⁰⁵

Róza Luxemburgová je súčasným spoločenskovedným diskurzom vnímaná ako prezieravá humanistka, ktorá nebola nikdy súčasťou žiadnej mocenskej organizácie. Jej tvorba a odkaz je často prirovnávaný k iným historickým osobnostiam revolučného myslenia, akými boli napr. Antonio Gramsci či dokonca Ernesto Che Guevera. Spája ich celoživotný zápas, teoretické skúmanie (resp. revolučné myšlienky spracované v spisbe) a tragická smrť.¹⁰⁶ Za pozornosť rovnako stojí fakt, že hoci sa Luxemburgová nikdy osobitne nevenovala rodovým otázkam, rodovú emancipáciu vyjadrovala vlastnou praxou svojho života a pôsobenia. Udržovala blízky vzťah s Klárou Zetkinovou a rodové aspekty emancipačného boja vnímala ako sekundárnu stránku boja triedneho. Jej teória akumulácie kapitálu, vychádzajúca z vysvetlenia rozšírenej reprodukcie, sa stala východiskom pre úvahy o rodovej diskriminácii v rámci súčasnej štruktúry tzv. globálneho kapitalizmu.¹⁰⁷

Úvahy nielen o aktuálnosti myšlienok Rózy Luxemburgovej, ale nepochybne tiež o spracovaní jej diela a jeho reflexii počas storočia vytvára široký priestor na diskusie a filozofické debaty.

Záver

Róza Luxemburgová patrí nepopierateľne k najvýraznejším osobnostiam sociálnej a politickej filozofie na prelome 19. a 20. storočia. Problémové okruhy, ktorým sa predovšetkým venovala – revizionizmus marxistickej teórie, oportunitizmus politickej praxe, teória imperializmu a militarizmus ako metóda imperializmu, sa v súčasnosti vytrácajú z myšlienkových obzorov súčasníkov. Korešponduje však táto strata na poli ideologickom s praktickým vymiznutím daných spoločenských reálií?

Analýza Luxemburgovej prác nám dnes pomáha objasniť rozkoly a konflikty v dejinnom vývoji marxistickej filozofie. Róza Luxemburgová zastávala revolučné stanoviská spoločenskej zmeny a citlivo vnímala reálie svojej doby. Aj z hľadiska silnejúcich militaristických tendencií v spoločnosti, skúseností prvej svetovej vojny poukazovala na bytostnú spätosť militarizmu a imperializmu. Jej analýzy a teoretické závery mali ambíciu zasiahnuť do praxe. Teoretické pozície, ktoré si osvojila v mladosti, síce podliehali živej reflexii okolností svojej doby, no nikdy ich neopustila. Už v raných rokoch svojho pôsobenia v nemeckej sociálnej demokracii ostro vystúpila proti snahám revidovať marxizmus. Svoju kritiku postavila na vedeckom základe a poukázala na kontradikcie Bernsteinovej revízie marxizmu. Luxemburgová si však uvedomovala spoločnen-

¹⁰⁵ LASCHITZOVÁ, A. – RADČUN, G.: *Róza Luxemburgová. Jej činnosť v nemeckom socialistickom hnutí*, c. d., s. 9.

¹⁰⁶ SCHÜTRUMPF, J.: *Rosa Luxemburg or: The Price of Freedom*, c. d., s. 10.

¹⁰⁷ DINUŠOVÁ, D.: Povedať vojne NIE! (k Róze Luxemburg). In : *Glosolália. Rodovo orientovaný časopis*, ročník VII, č. 1/2018, s. 109 – 118.

ské posuny oproti 19. storočiu a v roku 1913 podala svoju teóriu akumulácie kapitálu, ktorá mala osvetľovať ekonomické procesy imperialistického štádia kapitalizmu. Vychádzala z marxistickej analýzy ekonomických kríz a z faktora, ktorý podľa nej podmieňuje existenciu kapitalizmu, a to výskytu nekapitalistického prostredia. Aj v tomto kľúčovom diele vyslovuje alternatívu vývoja spoločnosti: buď imperializmus a teda militarizmus a barbarstvo, alebo socializmus.

Svoj zámer sledovala v praktickom pôsobení, ktoré môže vzhľadom na teoretické východiská samotnej Luxemburgovej vyvolávať otázky a zároveň objasniť niektoré aspekty tejto historickej epochy. Dodnes je diskutovaná Luxemburgovej kritika výstavby strany nového typu V. I. Leninom. Kritizovala Leninovu taktiku silnej straníckej organizácie, ktorá sa chopí moci a realizuje premenu spoločnosti. Neodzrkadlil sa tento kritický postoj (v nemeckej sociálnej demokracii vôbec) v neskoršej neschopnosti revolučných sociálnych demokratov organizovať sa a jednotne vystúpiť proti vojne počas jej trvania? Napriek Luxemburgovej kritike zostávalo toto ľavé krídlo sociálnej demokracie Nemecka dlho v tesnom spojení s oportunistickými prúdmi. Po 4. auguste 1914 boli jeho predstavitelia dezorientovaní, neorganizovaní, zmätení, šokovaní z vývoja situácie, ktorá ich napriek zreteľným signálom od počiatku 20. storočia prekvapila. Luxemburgová nechápala rozdelenie boľševikov a menševikov v Rusku v analogickom vzťahu odtrhnutia revolučných sociálnych demokratov a oportunistov v rámci sociálnej demokracie Nemecka. Zostávala s nimi v jednom tábore, sledujúc a kritizujúc drobné zrady princípov marxistického prístupu, ktoré prerástli do obľudných rozmerov. Až revolučné udalosti novembra 1918 ju primali porozumieť udalostiam v Rusku v spojitosti s konkrétnou historickou praxou. Otvorený prechod na podobné pozície, aké zastávali ruskí boľševici, formovanie politickej strany ako organizovaného hnutia odporu voči imperializmu sa napokon stali pre vládnucu triedu v Nemecku hrozbou, že ďalší vývoj určí ruský príklad z roku 1917.

Úvahy dodnes vyvoláva nielen Luxemburgovej teoretické ekonomické a filozofické dielo, ale tiež spôsoby jeho spracovania v jednotlivých typoch spoločností a v jednotlivých obdobiach dejín. Zápasy a búrlivé polemiky v súvislosti s interpretáciou jej odkazu dokladajú prinajmenej fakt, že jej myšlienky a výrazné osobné pôsobenie rezonujú aj v súčasnosti.